

Economie & Ruimtelijke inrichting

Bouwen aan de toekomst van
Nederland

INHOUDSOPGAVE VAN DEZE READER:

1	INLEIDING	10
8	NEDERLAND: SPOTLIGHT OF SCHEMERLAMP?	22
8.1	Nederland als schemerlamp, het 2 ^e Venetië van Europa	29
8.2	Nederland als spotlight, het Singapore van Europa	30
9	NOTITIES	38

Inhoudsopgave boek:

1.	Inleiding	
2.	Wat mensen beweegt	
2.1.	Voortdurend bouwen door de eeuwen heen	
2.2.	Welvaart en welzijn	
2.2.1.	Mensen als drijvende krachten van welvaart en welzijn	
2.2.2.	Mens- en wereldbeeld in de tijd	
2.3.	Continuïteit versus discontinuïteit	
2.3.1.	Terugkoppeling op eigen doelstellingen	
2.3.2.	Terugkoppeling op wat de aarde kan verdragen	
2.4.	Discontinuïteit: de financiële crisis van 2008 zette onze welvaart onder druk	
2.5.	Ontwikkeling en groei: voorbij de moeilijke jaren	
2.6.	De zes drijvende opwaartse krachten voor welvaart en welzijn	
2.6.1.	Mensen: demografische ontwikkelingen	
2.6.2.	Mensen in hun kennisontwikkeling	
2.6.3.	Mensen in hun ondernemerschap	
2.6.4.	Mensen in hun vernieuwingsdrang	
2.6.5.	Mensen in de wil tot samen leven	
2.6.6.	Mensen in hun manier van communiceren, de revolutionaire mogelijkheden van communicatietechnologie en informatietechnologie	
3.	Transitie	
3.1.	Ontwikkeling en groei: een kwestie van competentie en competitie	
3.2.	Beleid: werk van politici en beleidsmakers	
3.2.1.	De politiek en ons overheidsapparaat: de grote arme regelneef bij de inrichting van de ruimtelijke omgeving	
3.2.2.	Zonder gezag geen zeggingskracht	
3.3.	Proces van transitie	
3.3.1.	Een andere strategie wordt pas opgepakt als de cultuur meeverandert en dat kost tijd	
3.3.2.	Policy window staat wagen wijd open voor transitie	
3.3.3.	Werken met een dubbele integrale visie	
4.	De inhoudelijke transitieagenda: we innoveren ons uit de crisis	
4.1	Bestuurlijke agenda van Europa	
4.2.	Nederland als binnenland binnen Europa en op een lijn met Europa	
4.3.	Bedrijvigheid	
4.3.1.	Business as usual	
4.3.2.	Interessante business ontstaat vanuit frustratie	
4.3.3.	Wie achter de maan kan kijken kan met verassende business komen	
4.4.	De sectoren waarmee we ons brood gaan verdienen	

- 5. Onze 'next generation' landschap, de logica van de plek
- 5.1. LSG's, een nieuwe naam voor reeks van Logisch met elkaar Samenhangende Gemeenten
- 5.2. De stad als de economische motor voor groei in welvaart en welzijn
 - 5.2.1. Internationaal georiënteerde gemeenten
 - 5.2.2. Regionale gemeenten
 - 5.2.3. Lokale gemeenten
- 6. Ontluikende agenda van een toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling
 - 6.1. Klaar voor het opvangen van de demografische transitie
 - 6.2. De ruimtelijke kwaliteit van de plek als onderscheidende economische concurrentiefactor
 - 6.3. Ons grondgebied staat onder druk door klimaatverandering
 - 6.4. De kwaliteit van de bodem, open water, lucht en de natuur blijft onze aandacht vragen
 - 6.5. Landschappelijke waarde, het oog wil ook wat
 - 6.6. Hoeveel van de bestaande ruimtelijke inrichting en cultureel erfgoed is toekomstig bestendig?
 - 6.7. Bedrijvigheid in een nieuw jasje, van schoenendoos architectuur naar humane architectuur
 - 6.8. De landbouw van product gedreven naar kennis gedreven
 - 6.9. Verduurzamen van de bestaande woningbouw in een stroomversnelling en geschikt voor de vergrijzing
 - 6.10. Een kennis en op gezond gedrag gedreven samenleving beschouwd recreatie als zuurstof voor de longen
 - 6.11. Een moeilijk bereikbare aantrekkelijke locatie creëert een concurrerende aantrekkelijke locatie
- 7. Werken aan de regionale of gemeentelijke visie: economie en ruimte op een lijn
 - 7.1. De locatie als onderzoeksgebied gedefinieerd
 - 7.1.1. Zicht op de economische prestatie en ambitie van de locatie
 - 7.1.2. Kwantiteit en kwaliteit van de ruimtelijke infrastructuur van de locatie in beeld
 - 7.2. Toetsen van ruimtelijke plannen
 - 7.2.1. Evalueren om te sturen en te reflecteren
 - 7.2.2. Aandachtspunten bij het opstellen van een toekomstvisie
 - 7.2.3. Aandachtspunten bij het opstellen van een structuurvisie
 - 7.3. Ruimtelijke infrastructuurplannen zijn nooit volmaakt
 - 7.3.1. De burger als ervaringsdeskundige
 - 7.3.2. De burger als medeontwerper op locatie
- 8. Nederland: de spotlight of de schemerlamp van de Blauwe Banaan
 - 8.1. Nederland als schemerlamp, het tweede Venetië van Europa
 - 8.2. Nederland dan wel de Benelux als spotlight, het Singapore van Europa
- 9. Met de agenda van de toekomst in de hand aan het werk
 - 9.1. Overheidsbestuurders in de Benelux

VOORPUBLICATIE:

ECONOMIE EN RUIMTELIJKE INRICHTING

BOUWEN AAN DE TOEKOMST VAN NEDERLAND

Eindhoven, september 2017

Auteur:
Ir. C.A.J. van Beukering

Vastgoed Business School
Beukenlaan 129
5616VD Eindhoven
06-51228420
088-0910000
Email: c.vanbeukering@vastgoedbs.nl

VOORWOORD

In de eerste druk van *Vastgoed, markt en ruimte* (2010) was reeds gesignaleerd dat het na de crisis anders zou worden. In deze reader wordt, naast de actualiteit, nader ingegaan op de wisselwerking tussen economie en ruimte en is het item vastgoed, als afgeleide van de economie, verder naar de achtergrond gedrongen. Omdat de wisselwerking tussen economie en ruimte verder gaat dan vastgoed en zo wezenlijk is voor de gehele ruimtelijke inrichting, is ook de titel van deze herziene druk van *Vastgoed, markt en ruimte* gewijzigd in *Economie en ruimtelijke inrichting*.

Het eerste deel van *Economie en ruimtelijke inrichting*¹ gaat over economie. Kennis over de economie en de ontwikkeling ervan is nodig voor het opbouwen van een toekomstvisie. Daarbij moeten keuzes worden gemaakt in wat beschreven wordt. Het zijn de voorkeuren en vooroordelen van de auteur, die instinctief keuzes heeft gemaakt uit al de gevonden informatie en een beeld heeft gevormd over de toekomst van Nederland als binnenland van Europa. Het is aan de lezer van dit boek om hierbij kritisch te blijven luisteren naar wat de samenleving belangrijk vindt. De ambitie bij het schrijven van dit boek is om patronen te ontdekken die een geldingsduur hebben over een langere termijn. Het boek wil de lezer reflectie bieden in de zoektocht naar antwoorden over de toekomst. Alsof u een dialoog voert, serieus naar de toekomst kijkt op een manier die verder gaat dan koffiedik kijken. En we zullen ervoor moeten waken te denken dat we de ontwikkelingen echt volledig kunnen begrijpen. De wereld wordt ingewikkelder, omdat wereldwijd meer mensen met steeds meer techniek en met elkaar zijn vervlochten. Dat proces zal alleen maar verder gaan en steeds sneller.

De crisis in het westen is mede overwonnen doordat overheden instaken op de herindustrialisatie van onze economie. Op Nederlandse bodem is Brainport Regio Eindhoven het voorbeeld van zo'n alternatief. Ook Amsterdam geeft een duidelijke aanwijzing daarvan met de oprichting in 2013 van het nieuwe technologische kennisinstituut. Het opzetten van de vele Valley's als de nieuwe bedrijfsterreinen van de toekomst. De koerswijziging van Amsterdam is opmerkelijk omdat het heel lang gericht was op de financiële-, media- en dienstensector.

De afgelopen crisis was dus meer dan een financiële crisis. De lange termijn ontwikkeling is terug te brengen tot sociale verandering. In essentie gaat het om de vraag in hoeverre een samenleving weet te reageren op de acht schokken: de ICT-schok, de Chinese schok, de financiële schok, de schok van het toenemende wantrouwen jegens elkaar, de gezagscrisis, de energieschok (electriciteit, gas en olieproductie), de grondstoffen-schok, de ecologische schok en de demografische schok². Elke grote aanpassing is pijnlijk en gaat gepaard met een verlies van banen. Het duurt enige tijd om andere banen te vinden die de nieuwe ontluikende economie te bieden heeft. Het hangt van de flexibiliteit van de samenleving af hoe snel die de veranderingen weet op te pakken. Achter de financiële crisis schuilt het echte probleem: een gebrekkig concurrentievermogen van onze Europese economie. Sinds het begin van 2013 stijgen de beursindices weer in Europa en Amerika en krijgen we zicht op een herijkte, van luchtballen gezuiverde, financiële orde. Amerika profiteert van het goedkope schaliegas waar en zette veel eerder in op verdere vergroting van de efficiëntie van processen door vergaand gebruik te maken van IT&IC. De

¹ *Economie en ruimtelijke inrichting* is een aanvulling op Van Beukering, Donkers en Oevering, *Vastgoed, markt en ruimte*, 2010.

² Econoshock, Geert Noels, Houtkiet / Business Contact, Antwerpen / Amsterdam, 2008

opkomende middenklasse in Azië, onder andere China, profiteert van de stijgende loonkosten en zet in op het ontwikkelen van nieuwe materialen ter vervanging van schaarse, dure materialen en het verduurzamen van de samenleving door energieneutraal te zijn. Tegen de acht schokken die onze welvaart aantasten, zetten wij in Europa in op vijf aandachtsgebieden om onze welvaart te vergroten: IT&CT, de consumenten uit de opkomende economiën, de stijgende loonkosten van de werknemers in de opkomende economiën, onze duurzame en circulaire economie en de mogelijkheden van nieuwe materialen zoals grafeen.

Angela Merkel³: *Europa moet „heel hard“ werken om het huidige welzijnsniveau te behouden en concurrerend te blijven. „Als Europa momenteel goed is voor iets meer dan 7 procent van de wereldpopulatie, ongeveer 25 procent van het wereldwijde bruto binnenlands product (bbp) produceert en 50 procent van de wereldwijde sociale uitgaven moet financieren, is het duidelijk dat het hard moet werken om zijn welvaart en manier van leven te handhaven“, Europa moet meer uitgeven aan onderzoek en onderwijs en het moet zijn belastingstelsel en arbeidsmarkt hervormen.*

“It is not the strongest of the species that survives, nor the most intelligent. It is the one that is the most adaptable to change.” - Charles Darwin

Het verleden laat weliswaar patronen zien die tot op zekere hoogte naar de toekomst te extrapoleren zijn, maar voor het werkelijk nieuwe moeten we op zoek. De meeste mensen zijn niet snel geneigd op eigen initiatief te veranderen. Mensen accepteren veranderingen pas zodra deze noodzakelijk zijn en erkennen de noodzakelijkheid ervan pas als zij zich in een crisis bevinden.⁴

De financiële crisis heeft in alle belangrijke, ontwikkelde economieën in de wereld breuklijnen blootgelegd. De houdbaarheid van hun middellange- tot langetermijnstrategieën is ter discussie komen te staan. Er is een toekomstvisie nodig, een gevoel van richting en effectief handelen. Mensen zijn op zoek naar een aantrekkelijk perspectief en bestuurders staan voor de uitdaging voldoende overtuigingskracht en verantwoordelijkheid te tonen, juist op die punten waar het vertrouwen van burgers in bestuurders gedurende de crisis tot het nulpunt is gedaald. De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden is in Nederland gegroeid en deze trend zet zich voort. De laagopgeleide zag dat zijn baas hem verving voor een goedkopere Pool of weg werd geautomatiseerd en zijn belastinggeld naar de Grieken ging. Pim Fortuyn had de zittende elite al eerder op de huid gezeten en hen aangesproken op hun onverantwoorde gedrag. Principeloos opportunisme van zichzelfverrijkende bestuurders: foute bankiers en vastgoedmensen, waarvan er behoorlijk veel rondliepen, genoeg bekende verhalen. Bekentenissen van Michael Boogerd van dopinggebruik, grootschalige omkoping in het betaald voetbal, geldverspillende bazen van Woningcorporaties en onderwijsinstellingen, de fraude met paardenvlees etc. leggen bloot dat we te maken hebben met een geïnstitutionaliseerde zwendel. De grenzen van fatsoenlijk handelen zijn verschoven, marktwerking ter legitimatie werd opgevoerd als werkmodel.

Het evenwicht tussen de economische orde en rechtsorde is vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw onder invloed van de marketing, gericht op meer consumeren en winstbejag op korte termijn, in onbelans geraakt. Het heeft mensen opgejaagd en volgens Dirk De Wachter

³ Financial Times 16 december 2012. Interview met de Duitse bondskanselier Angela Merkel

⁴ <http://www.forexpros.nl/central-banks/european-central-bank/toespraken/toespraak-door-jean-claude-trichet,-president-van-de-ecb,-op-19-oktober-2011-1367>

heeft dat geleid tot “Borderline times”. Oorzaken hiervan zijn een toenemende individualisering en verstedelijking. Dit leidt tot eenzaamheid waarbij mensen op zoek gaan naar de kicks van het leven, doorschieten met hun consumentisme en uiteindelijk slachtoffer worden van de vrije markteconomie, aldus De Wachter⁵. Met het referendum in Zwitserland over absurde bonussen waar begin 2013 massaal over werd gestemd en de poging op het verbod op de verkoop van extreem grote porties suikerhoudende frisdranken in New York begin 2013 wordt ingegrepen in het ‘vrije’ marktdenken.

Twee voorbeelden die aangeven dat we overstappen van handelen in kwantiteit naar handelen in kwaliteit. Het is dan ook niet verrassend dat veel Nederlanders het idee hebben dat zij voor de gek zijn gehouden door bestuurders. Dat diezelfde bestuurders ons dan ook nog gaan vertellen hoe we uit de crisis komen, voelt vreemd. Fout gedrag komt voort uit vervreemding. Werknemers die fout gedrag vertonen zijn losgekomen van de functie van hun producten en diensten, ze zijn vervreemd voor wat en voor wie zij hun werk doen. Werken aan vertrouwen, betekent in contact staan met voor wie je iets doet. Het verkleinen van de ongelijkheid zal de opgave zijn om samenwerking te bewerkstelligen. Mijn overtuiging is dat een economie op basis van overleg concurrerender zal zijn dan een economie in vechtstanden.

Vorbij de moeilijke jaren

In periodes van crisis zijn mensen bevattelijk voor economische pessimisme, raken ze verdoofd, treedt lethargie op, raken ze verlamd en wordt hun angst gevoeld. Angst geeft populistische en protectionistische de ruimte met als gevolg ruwere omgangsvormen. Anderen krijgen de schuld van de crisis. Populisten hebben de neiging zich af te sluiten voor het buitenland en hebben vooral oog voor de korte termijn.

Vorbij de angst zijn er mensen van hoop. Zij werken aan een wereld die voor hun kleinkinderen net zo goed, of zelfs beter, is dan voor hen zelf. Die mensen hebben oog voor wat er onder de oppervlakte gaande is, weten de positieve krachten van de samenleving te mobiliseren en kennen de kracht van het geaccumuleerde vermogen van een samenleving. Zij gaan op zoek naar de bronnen van vernieuwing. Zij bezien met redelijkheid en door inzicht wat er moet gebeuren om tastbare verworvenheden samen verder te versterken. Dat betekent dat politici zich niet steeds geheel voegen naar de kiezer, die in beginsel stemt voor zijn eigen portemonnee op korte termijn en daarmee het ontwikkelen van een grote visie voor een betere samenleving op de langere termijn blokkeert. De opkomende veranderingen halen ons uit onze comfortzone en daar zijn mensen in de regel bang voor. Emotioneel en rationeel hebben we de neiging vast te houden aan wat we hebben en weg te kijken van wat gebeurt. Dat is begrijpelijk, omdat mensen juist in turbulente tijden behoefte hebben aan houvast. Het werken aan een toekomstvisie kan die houvast bieden.

Omdat de toekomst nog zoveel onzekerheden kent en het wantrouwen tussen mensen nog overheerst, is het verstandig een visie op hoofdlijnen te ontwikkelen. Een te gedetailleerde toekomstvisie straalt ‘gestold wantrouwen’ uit zoals Herman Wijffels dat zo mooi verwoordde, terwijl juist moet worden gewerkt aan een primaire vertrouwensbasis. Dat is wenselijk omdat met de huidige digitalisering dingen steeds sneller veranderen en de gevoelens van mensen zo in beweging zijn. Bestuurders moet daarop kunnen inspelen om mensen te bewegen tot waardecreatie.

⁵ Borderline times, Dirk De Wachter, Lannoo Campus, 2013

Vanaf het begin van de financiële crisis lag de focus van ondernemers op reorganiseren en op het realiseren van kostenbesparingen. . Vanaf 2012 zijn organisaties echter weer meer gaan sturen op het stimuleren van innovatie.

Investeren in infrastructuur en vastgoed kennen een lange terugverdientijd. Het is onverantwoord om grote investeringen te doen zonder goed vooruit te kijken naar de kansen die zich aandienen. De beste strategie houdt rekening met de weerbastigheid van de bestuurlijke praktijk en bouwpraktijk en de daaraan verbonden risico's.

Voorspellen is moeilijk, maar nodig om gevoel te ontwikkelen voor trends, met inachtneming van gereede twijfel over de uitkomst. Een voortdurende toetsing van de eigen opgebouwde beelden van de werkelijkheid is nodig om een reële kijk te behouden op onze agenda van morgen. Het ontwikkelen van scenario's is dus geen eenmalige activiteit, maar moet periodiek worden herhaald.

Dat het moeilijk is de toekomst te voorspellen bewijst de voorspelling van het CBS uit de jaren '60 dat Nederland rond het jaar 2000 ongeveer 21 miljoen inwoners zou tellen, die in 5,8 miljoen woningen zouden wonen. Het gemiddelde huishouden zou uit 3,6 personen bestaan. Vandaag de dag telt Nederland ongeveer vier miljoen inwoners minder en hebben we bijna een miljoen huizen meer bij een gemiddeld huishoudengrootte van 2,4 personen. De geschiedenis leert dat we moeite hebben om te anticiperen op problemen. Elke onevenwichtigheid lijkt uiteindelijk weer tot een nieuwe onevenwichtigheid te leiden.

Op zoek naar het goede van de plek: genius loci

In de ontstaansgeschiedenis van menselijke nederzettingen zijn de natuurlijke, fysieke mogelijkheden van de plek bepalend geweest voor waar mensen zich vestigden. New York is niet per toeval de metropool geworden die het is. De Nederlanders hebben deze plek met zijn gunstige ligging en fysieke omstandigheden met zorg en kennis uitgekozen. Gezien de acht schokken staan we aan de vooravond van de heruitvinding van onze relatie met de ruimte en de fysieke inrichting ervan. Het zijn de mensen die de plek maken met concrete attributen voor de beoogde bedrijvigheid. We zitten midden in een transformatieproces met als belangrijkste aanjagers de demografische transitie, het veranderende milieu en de opbouw van een nieuw bedrijvencomplex. Dit alles zal het aanzien van ons land veranderen. Vertrouwde plekken krijgen hiermee een nieuw hoofdstuk in het verhaal over die plek. De *genius loci* wordt geactualiseerd! De *genius loci*: de kenmerkende hoedanigheid, het unieke van de plaats, de plaatsgebonden atmosfeer van bijvoorbeeld de plek die we 'thuis' noemen. Of zoals we het ook wel zeggen, je voelt de "couleur locale", de eigenheid van de plek met toekomst.

"Het is niet genoeg te weten, men moet ook toepassen. Het is niet genoeg te willen, men moet ook handelen" (Goethe)

Wilt u de discussie over onze toekomst zelf mee maken of daarin actief zijn dan zien wij u graag verschijnen op één van onze bijeenkomsten georganiseerd door het Platform Economie&Ruimte.

Eindhoven, augustus 2017

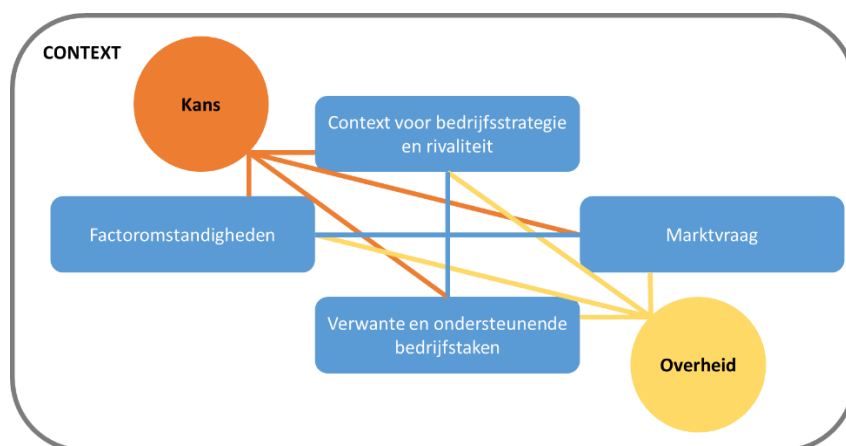
Ir. C.A.J. van Beukering RVGME

www.economie-ruimte.nl

1 INLEIDING

Dit boek tracht de lezer een beter inzicht te geven in recente ontwikkelingen en hem te helpen bij het maken en beoordelen van ruimtelijke inrichtingsvraagstukken. Als denk- en werkmodel is hiervoor het zogenoemde diamantmodel van Michael Porter gebruikt.⁶ Het diamantmodel is een economisch model dat beschrijft waarom bepaalde industrieën concurrerender zijn dan andere en in het bijzonder welke invloed locaties hebben op concurrentiekracht. Vanuit dit denkkader wil dit boek een beter zicht bieden op de economische en de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland als binnenland van Europa.

Het model dient derhalve om het concurrentievermogen van locaties te beschrijven en de uitkomsten te gebruiken voor de beleidsvorming van bedrijven, instellingen en overheden. Het model is op verschillende schaalniveaus inzetbaar, op bedrijfsniveau (internationaal of nationaal), maar ook ten aanzien van een cluster van bedrijven of op gemeentelijk niveau, regionaal niveau, landelijk niveau en het niveau van landenclusters.

Figuur 1-1: Het diamantmodel van Porter

⁶ M.E. Porter, *Porter over concurrentie* (2007); zie ook http://en.wikipedia.org/wiki/Diamond_model.

Het diamantmodel bestaat uit vier samenhangende componenten:

- **Factoromstandigheden:**
Naast het beschikbare menselijk arbeidspotentieel zijn dit materiële middelen, kennis, kapitaal en infrastructuur. Gespecialiseerde middelen zijn vaak specifiek voor een bedrijfssector en belangrijk voor de concurrentiepositie. Specifieke middelen zijn nodig om factornadelen te compenseren. De locatie is in dat geval het eerste waar we naar kijken, ingegeven door de vraag of een plek en de daarbij gegeven omstandigheden ons helpen onze wensen te vervullen. Dit werkt hetzelfde als bijvoorbeeld het kiezen van een plek op de camping. Ook dan zetten we alle voor- en nadelen tegen elkaar af om uiteindelijk de plek te kiezen voor het opzetten van de tent. De plek voelt goed wanneer deze ons meer voordelen oplevert dan nadelen.
- **Marktvraag:**
De vraagomstandigheden op de thuismarkt kunnen bedrijven helpen bij het creëren van een concurrentievoordeel, bijvoorbeeld wanneer geavanceerde thuismarktkopers druk uitoefenen op bedrijven om sneller te innoveren en meer geavanceerde producten te maken dan de concurrent.
- **Context voor bedrijfsstrategie en rivaliteit:**
Een stevige strategie, structuur en rivaliteit vormen de tweede determinant van het concurrentievermogen. De manier waarop bedrijven worden gecreëerd, hun doelen stellen en worden beheerd zijn belangrijke voorwaarden voor succes. Daarnaast biedt de aanwezigheid van een intense rivaliteit op de thuismarkt een extra stimulant om te innoveren teneinde verder boven de concurrenten uit te stijgen.
- **Verwante en ondersteunende bedrijfstakken:**
Aanverwante en ondersteunende sectoren kunnen het effect van innovatie en internationalisering verder versterken, doordat ze in de regel kostenefficiënt zijn en in niches het verschil kunnen maken. Brengen deze ondersteunende bedrijfstakken hun kostenefficiëntie in – naast hun specifieke kennis – dan kunnen via de weg van samenwerking of co-creatie bijzondere voordelen voor de sector als geheel worden behaald, wat zeer stimulerend werkt.

Ook moet rekening worden gehouden met twee exogene parameters:

- **Kans:**
Kansen zijn veelal toevallige gebeurtenissen, die buiten de controle van een bedrijf vallen, maar waarop wel kan worden ingespeeld. De crisis voelt als iets negatiefs dat discontinuïteit met zich meebrengt, maar betekent in het Chinees juist een 'kans' om de concurrentiepositie te versterken.
- **Overheid:**
De overheid is de enige instantie die invloed kan uitoefenen op de vier bovengenoemde determinanten: marktvraag, context voor bedrijfsstrategie en rivaliteit, verwante en ondersteunende bedrijfstakken en factoromstandigheden, die tezamen het concurrentievermogen beïnvloeden. We moeten hierbij denken aan de leveringsvoorwaarden van de belangrijkste productiefactoren, de vraagomstandigheden op de thuismarkt en de concurrentie tussen bedrijven. Overheidsinterventies kunnen plaatsvinden op lokaal, regionaal, nationaal of supranationaal niveau. De overheid kan bedrijven aanmoedigen hun prestaties te verbeteren en nieuwe vindingen bevorderen door het verlenen van ondersteuning.

De stelling van Porter is dat deze factoren tezamen de voorwaarden vormen voor innovatie en verbetering van de concurrentiepositie.

In hoofdstuk 2 van het boek (waar deze reader een inleiding voor is) wordt ingegaan op de verwevenheid van mensen, bedrijvigheid en hun bouwwerken. Bouwwerken helpen ons bij onze activiteiten. In het diamantmodel vallen ze onder de factoromstandigheden. Om de wisselwerking tussen economie en ruimte beter te begrijpen is in hoofdstuk 2 een terugblik in de tijd opgenomen. Kennis van het verleden biedt geen pasklare antwoorden voor de toekomst, maar geeft wel inzicht. We zien hoe bepaalde aanpakken hebben uitgepakt. Kennen we de traagheid van veranderingen, dan kunnen wij de urgentie ervan inschatten. Dat wil zeggen: op naderend onheil kunnen we ons voorbereiden.. Geen enkele crisis komt uit de lucht vallen: er zijn altijd aanwijzingen. Toch is het moeilijk een negatieve ontwikkeling al vroegtijdig waar te nemen en haar gevolgen juist in te schatten. Als we door deze inzichtbarrière heen zijn, moeten we nog door de psychologische barrière van onderkenning. Die inzicht- en psychologische barrières belemmeren ons een dreigende discontinuïteit vroegtijdig te onderkennen.⁷

In hoofdstuk 2.3. staan we stil bij de verschijnselen continuïteit versus discontinuïteit als uiting van grote veranderingen. hoofdstuk 2.4. Discontinuïteit

In hoofdstuk 2.5. 'Ontwikkeling en groei: voorbij de moeilijke jaren' gaan we naar de toekomst kijken.

In de vroege middeleeuwen had een enkel persoon tot een vijfde van een paardenkracht, de kracht van een blote hand, ter beschikking en kon daarmee slechts enkele vierkante meters landbouwgrond bewerken. Nu kan een enkel persoon duizenden vierkante meters landbouwgrond bewerken door gebruik te maken van door ICT aangestuurde landbouwmachines.

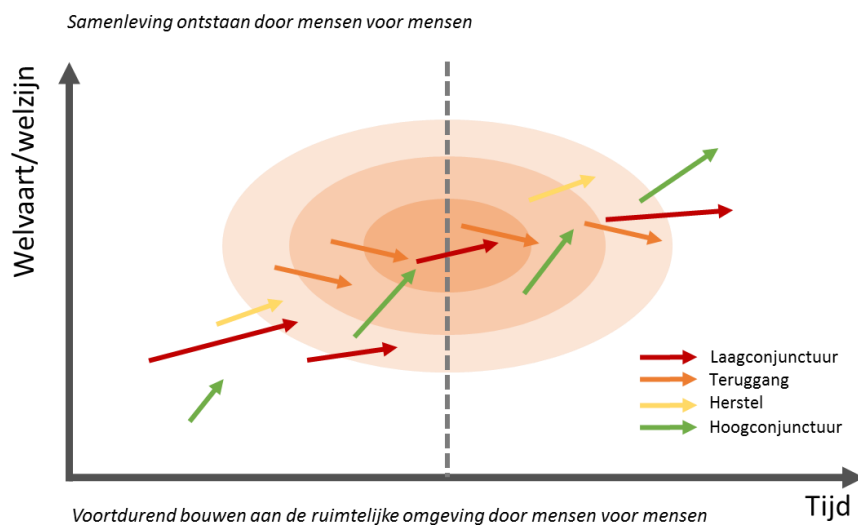
In Hoofdstuk 2.6 gaan we in op drie theorieën ter verklaring van de demografische transitie. De eerste is de 'risico- en sterftetheorie' Die behelst dat wanneer de kindersterfte afneemt, ouders hun kindertal aanpassen aan de verbeterde overlevingskansen van hun kinderen. Gedurende een aanpassingsperiode is er een geboortegolf, maar zodra ouders beseffen dat meer kinderen overleven, neemt het geboortecijfer af. De tweede verklaring is de zogenoemde 'economische en investeringstheorie', die draait om de kosten en baten van de investeringen in jezelf en in je kinderen. In traditionele, agrarische samenlevingen leveren kinderen hun ouders rijkdom op door werk op het land; dit zorgt voor een hoog geboortecijfer. In moderne economieën kosten kinderen geld - consumptie, scholing - met als gevolg een laag geboortecijfer. Daarbij komt dat het loont om veel te investeren in weinig kinderen en dat moeders, als ze zelf kansen krijgen op de arbeidsmarkt, hun kindertal beperken. En tot slot de derde theorie is de 'culturele overdrachtstheorie'. Die luidt dat dalende geboortecijfers het gevolg zijn van veranderende opvattingen over ideale gezinsgrootte en aanvaarding van moderne methoden van geboortebeperving. Verandering zou beginnen met overname van nieuwe normen door elites en zich verspreiden. Een lager kindertal zou een statuskwestie zijn en zo navolging in de hand werken.

De wisselwerking tussen de economie en de fysieke omgeving is complex. We hebben namelijk te maken met een enorme hoeveelheid factoren die in de tijd in waarde en onderling verband kunnen veranderen. Dit maakt de kijk op komende ontwikkelingen er niet eenvoudiger op. Investeringen in infrastructuur en vastgoed hebben in de regel een lange

⁷ Strategische besluitvorming in een neergaande bedrijfstak. Onderzoek naar de strategische maatregelen in de textiel-industrie in de periode 1950–2000. Proefschrift door Hendrik Jan Hesselink, Universiteit van Twente, 2010. Over onze inzichtbarrière en psychologische barrière zie hoofdstuk 4.4.4. van het proefschrift Hesselink .

terugverdiëntijd. Om af te kunnen wegen of een investering rendabel is, is het van belang zo ver mogelijk in de toekomst te kijken, ook al is deze nog onbekend.

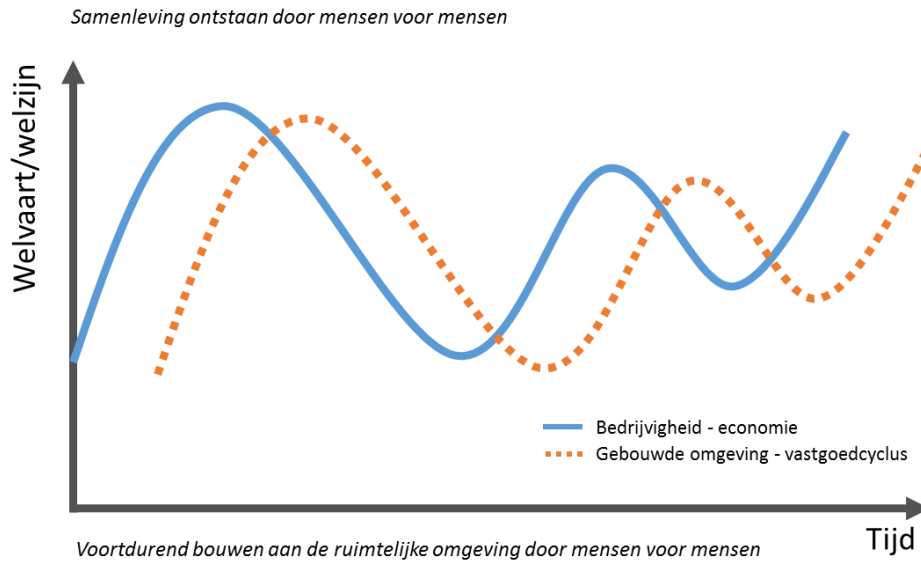
Het doel van onze reis is meer welvaart en welzijn. In figuur 1-2 is de stijging van welvaart/welzijn weergegeven in de verticale as en verbeeldt de horizontale as de factor tijd. De drie ovale afbeeldingen in het figuur tonen vanuit het midden het eigen werkveld, de micro omgeving, de middelste ring verbeeldt het werk- of transactie omgeving, meso omgeving en de buitenste ring de context ofwel de macro-omgeving. Door de drie ovalen lopen pijlen in verschillende kleuren. De groene pijlen verbeelden de drijvende krachten die voor hoogconjunctuur zorgen. Herstel wordt aangeduid met gele pijlen, laagconjunctuur met rode pijlen en teruggang met oranje pijlen.

Figuur 1-2: Veelheid aan hoofdlijnen aangedreven door drijvende krachten

Om onze welvaart en ons welzijn vast te kunnen houden, zullen we hard moeten werken. En zal een enorme inspanning van ons worden gevraagd.

De verdien capaciteit van Nederland staat nog steeds onder druk door een toenemende vergrijzing, afnemende aardgasbaten, meer concurrentie vanuit het buitenland en de groeiende regeldruk vanuit de Europese Unie. Daarnaast speelt ook het duurzaamheidsvraagstuk een rol. Er is sprake van een onevenwichtigheid, een 'mismatch' die om een oplossing vraagt. De huidige mondiale ontwikkelingen (schokken) brengen economische risico's met zich mee waarmee we niet eerder te maken hebben gehad. Door het sterk afwijkende karakter van de huidige problematiek kan de geschiedenis (zeker op het gebied van ICT, AI, Robotica) geen leidraad zijn bij het formuleren van herstelbeleid. We zullen moeten innoveren.

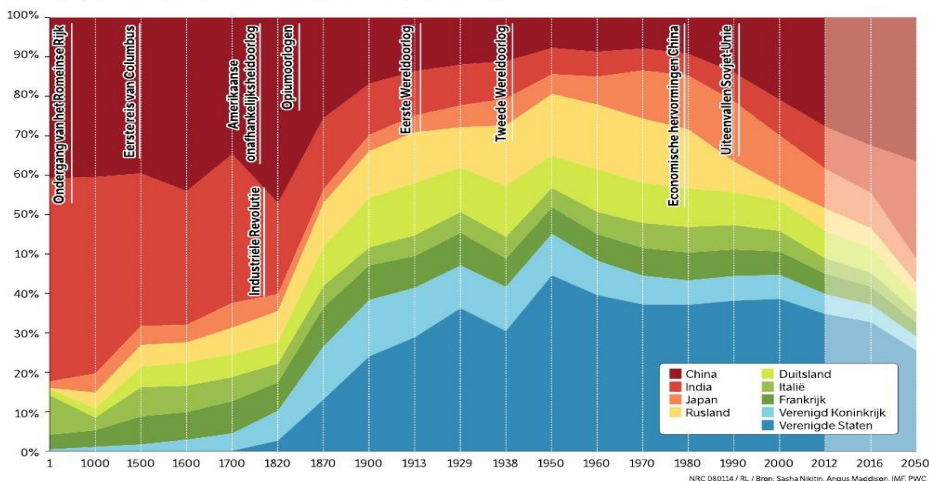
Figuur 1-3: Golfbeweging van bedrijvigheid en de vastgoedcyclus

In het streven naar meer welvaart en welzijn hebben mensen in de tijd enorme stappen gezet, van het agrarische tijdperk naar het tijdperk van de kenniseconomie. De gereedschappen die mensen bij die veranderingen nodig hebben werden hierop aangepast, waaronder de gewenste kwaliteit van de ruimtelijke inrichting. Om goed op de veranderingen te kunnen inspelen is het dus belangrijk dat beleidsmakers, planologen en vastgoedontwikkelaars deze ontwikkelingen goed in de gaten houden.

De inrichting van het land –met name de vastgoedcyclus – reageert op de economische cyclus met een vertraging van vier tot zes jaar ten opzichte van de economische golfbewegingen. Zie figuur 1-3.

Het bbp sinds het jaar 0: de verhoudingen in de wereldeconomie normaliseren

Verhouding wereldmachten als procentueel aandeel in het gezamenlijke bbp

Figuur 1-4: Economisch zwaartepunt in de wereld verschuift

Door de ontwikkelingen verandert de economie steeds sneller, waardoor de cyclus van hoog- en laagconjunctuur steeds moeilijker te voorspellen zal zijn. Het zich tot op heden herhalende patroon van een economische en een vastgoedcyclus van vier tot zes jaar werd met de crisis die in 2008 begon doorbroken.

Nederland is verweven met Europa en eigenlijk moeten we zeggen dat Nederland deel uitmaakt van het binnenland van Europa. Om die reden wordt in dit hoofdstuk eerst de Europese bestuurlijke agenda beschreven, die van grote invloed is op de Nederlandse bestuurlijke agenda. We staan in Europa op een even cruciaal punt als China in 1433. De Chinezen hadden toen enorme schepen, groter dan de onze, en voeren al ver weg van China richting Afrika. Dankzij de voorspelbare winden van de moesons liepen hier al eeuwen geleden belangrijke scheepvaartroutes, net zoals wij deze kennen op de Middellandse Zee. In 1433 besloot de Chinese keizer echter dat de Chinese Muur een belangrijker project was dan de maritieme activiteiten van admiraal Zheng.

China veranderde vanaf dat moment in een naar binnen gekeerd land en dat zou tot voor kort zo blijven. China was het centrum van de wereld en de Chinezen hadden maar weinig te winnen met reizen naar Europa, voor hen een plaats waar men naar Chinese maatstaven enkel inferieure producten kon kopen tegen een te hoge prijs. Het oversteken van de Grote Oceaan had voor hen geen zin en daarmee viel het argument voor het aanhouden van een grote vloot weg.⁸ Voor Europa was het wel interessant de Indische Oceaan over te steken om goede en nieuwe producten vanuit het Verre Oosten naar Europa te halen. Europa zat tot die tijd opgesloten tussen de Atlantische Oceaan in het westen en het moslimrijk in het oosten. De Venetiaan Marco Polo wist hier als eerste westerling in 1271 door te dringen, met dank aan de Arabische tussenhandel die in contact stond met Azië en het Verre Oosten. Het Westen kreeg hierdoor meer ruimte het Verre Oosten op te zoeken en ondervond daarbij weinig weerstand.

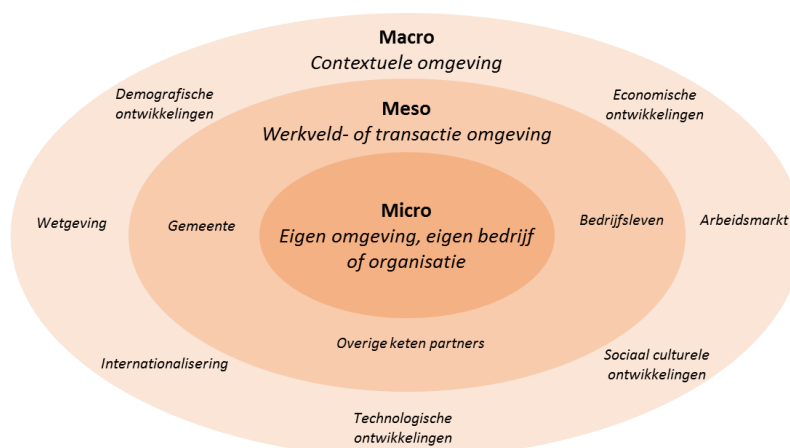
Op dit moment lijken de rollen weer omgedraaid. China bevaart de wereldzeeën en heeft belangen opgebouwd in menig havenstad, waardoor Europa in economische zin in het defensief wordt gedrukt. China investeert ook fors in landen rond de Indische Oceaan, omdat dit naar verwachting het nieuwe centrum van de wereldeconomie wordt. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de sterke groei van de bevolking in dit gebied, de opkomende economieën en de grote hoeveelheid grondstoffen die zich hier nog bevindt. Hoewel het Westen deze ontwikkeling voorziet en er op strategische plaatsen posities worden ingenomen in zowel economisch, intellectueel, politiek als in militair opzicht, lijkt China – maar ook India – haar machtsbasis aardig uit te breiden ten nadele van het Westen.⁹ Europa met 0,7 (0,6 in 2050) miljard inwoners tegen 4 (5,3 in 2050) miljard inwoners in Azië zal in de wereld haar plaats moeten hervinden, nu het niet langer de dienst uitmaakt. De econoom heeft dat vertaald in het verloop in de tijd van het bruto binnenlands product (bbp) van de continenten ten opzichte van elkaar waarbij de verwachting wordt uitgesproken dat Azië zijn aandeel in de wereldeconomie zal vergroten ten koste van de Westerse economie, zie figuur 1-4.

Alleen al bezien vanuit het aantal inwoners van Europa en Azië is het jammer dat de relaties met Turkije en Rusland op scherp staan. Misschien dat we in een verre toekomst weer kunnen overwegen Turkije en Rusland toe te laten tot de Europese Unie (EU). Een groter en

⁸ Ian Morris, *Why the West Rules – for Now*, 2011.

⁹ Robert D. Kaplan, Moesson, de Indische Oceaan en de toekomstige wereldmachten, 2011.

vitaler EU is beter opgewassen tegen Azië¹⁰. Het draait om drie basisproblemen: inkomen, macht en risico's op zowel op micro-, meso- en macroniveau, zie figuur 1-5.

Figuur 1-5: Nieuwe inzichten vinden we buiten ons eigen werkveld

Gezien de veranderingen zullen we meer initiatief moeten tonen om een antwoord te geven op de acht schokken die onze welvaart en positie in de wereld bedreigen. Welke kansen (zie figuur 1-1: het diamantmodel) zien we om Azië und in de toekomst vielleicht auch Afrika vor zu bleiben? Die tiefere angst die uns die kommende tijd zal bezighouden is dat we de speelbal van andere wereldmachten zullen worden. Uit eigen beweging, zonder aansporing actie ondernemen heeft daarom de voorkeur. Het zien van problemen und kansen zet de initiatiefnemer in beweging. Het gaat er dus om wat mensen beweegt. We zullen op zoek moeten naar een 'next generation' inrichting van het Nederlandse landschap

Hoofdstuk 2 wordt afgesloten met een beschrijving van 5 opwaartse krachten:

- mensen in hun kennisontwikkeling,
- mensen in hun ondernemerschap,
- mensen in hun vernieuwingsdrang,
- mensen in de wil tot samenwerken
- mensen in hun manier van communiceren,

Kenniswerknemers zien die kommenden veranderingen als uitdaging, terwijl die mensen die wat verder von diesen ontwikkelungen af staan diese eerder ervaren als een grote bedreiging. Kenniswerkers leveren constructieve feedback, terwijl mensen die moeite hebben mit den veranderingen bij te benen eerder op die rem gaan staan. Veranderingen die von onderuit de maatschappij kommen zijn niet te stuiten, we kunnen ze hoogstens vertragen. Die crisis die in 2007 begon heeft ons wakker geschud. Het oude vertrouwde samenlevingsmodel heeft zijn tijd gehad und is door ICT drastisch aan het veranderen.

Uit de reeks van die 8 schokken zal die ICT-schok die meest bepalende zijn voor het nieuwe samenlevingsmodel. ICT zal onze manier van communiceren verder veranderen, zie hoofdstuk 2.6.6. Menschen in hun manier van communiceren, die revolutionaire mogelijkheden von communicatietechnologie und informatietechnologie. We zijn afscheid aan het nemen von die vaste telefoon, schrijven al helemaal geen handgeschreven brieven meer, dat is allemaal

¹⁰ Zbigniew Brzezinski, Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power, Basic Books, 2008 in NRC 4 mei 2012

overgenomen door de mobiele telefoon met internet en e-mail. ICT heeft grote invloed op de communicatie tussen mensen en dan hebben we het over communicatietechnologie (CT) en over op het verspreiden van informatie, dus informatietechnologie (IT). De combinatie van CT en IT vervaagt wereldwijd de interactie tussen mensen onderling en hun technische systemen. De ICT-schok zal de wereld opnieuw gaan ordenen en dat heeft invloed op de fysieke en ruimtelijke inrichting. Denk maar aan het nieuwe werken: de flexibele mens staat op en is niet meer zo kantoorgebonden als vroeger, waardoor minder kantoorruimte nodig is. Op steeds meer plekken zitten sensoren met bijbehorende systemen die inspelen op de behoefte op dat moment. Binnenklimaten worden automatisch geregeld, in de auto hoeft je de ruitenwisser niet meer af te stellen op de hoeveelheid regen en je mobiele telefoon houdt in de gaten of je naar het scherm kijkt, zodat het beeldscherm niet uit gaat zolang je ernaar kijkt.

De webwinkel is de concurrentie aangegaan met de fysieke winkel. Muziek- en videodiensten zoals Spotify en Netflix verdrijven de fysieke schijfjes. En ook boeken worden steeds meer digitaal gelezen via e-readers. ICT past in het rijtje van grote gebeurtenissen zoals de Industriële Revolutie, het tijdperk van stoom en spoorwegen, het tijdperk van staal, elektriciteit en de zware industrie die de samenleving in een transitie bracht.

In hoofdstuk 3 gaan we dieper in op het proces van transitie, waarbij de overheid een belangrijke rol speelt als stimulator en spelverdeler. In het diamantmodel (figuur 1-1) staat ook de kans als een van de exogene parameters. Hiermee worden gebeurtenissen bedoeld die buiten de controle van bedrijven en instellingen vallen. Thans wordt een crisis opgevat als een gebeurtenis die ons overkomt, waarin de kansen voor morgen besloten liggen. Een crisis is echter alleen te overwinnen door met een geheel nieuw arsenaal van maatregelen te komen. In een dergelijke situatie spreken we over 'transitie', waarbij de overheid dus een belangrijke spelbepalende rol vervult. De overheid is de enige instantie die invloed kan uitoefenen op de vier samenhangende componenten uit het diamantmodel. Beleid is het werk van politici en beleidsmakers. In de inrichting van de openbare ruimte spelen politici en beleidsmakers een cruciale rol. Het was de Franse staatsman Talleyrand die stelde dat de ware politicus het onvermijdelijke in een vroeg stadium herkent, het niet al te zeer bestrijdt en vervolgens bevordert.

Als we dieper ingaan op structurele problemen, dan blijken daar deelproblemen aan vast te zitten. Neem bijvoorbeeld het structurele probleem van de vergrijzing, met als gevolg oplopende zorgkosten, de discussie over de AOW-leeftijd en stijgende pensioenlasten. Of neem het onderwerp staatsschuld in relatie tot steun aan andere Europese landen. Laten we beseffen dat wij hier leven, hier wonen en hier werken en dat 75% van onze export naar Europese landen gaat. Globalisering houdt voor 75% van onze export op bij de Europese grenzen en gaat toch niet zo ver als Thomas Friedman betoogde in *The World is Flat*. Dat is onze biotoop.

Door ontwikkelingen op de voet te volgen krijgen we meer inzicht in economische wetmatigheden en dat draagt bij aan het gevoel voor de inhoudelijke 'ruimtelijke' agenda. Beter inzicht leidt tot beter vooruitzicht op mogelijke ontwikkelingsrichtingen, zodat we eerder dan anderen zien welke kansen zich aandienen. Blijven we vanuit ons eigen werkveld kijken, dan zien we weinig nieuws (zie meso in figuur 1-5). Dat is logisch, omdat we goed op de hoogte zijn van wat zich daar allemaal afspeelt. Echt iets nieuws zien we sneller wanneer we uit onze eigen omgeving stappen en rondkijken in andere sectoren dan waar we werkzaam zijn (zie onder macro in figuur 1-5). Elke sector kent zijn eigen dynamiek. Succesvolle toepassingen in de ene sector kunnen ook effectief zijn in andere

sectoren. Cruciaal voor het succes van de locatie is de mate van bedrijvigheid. We zien dat onze traditionele maakindustrie uit Europa en Nederland is verdwenen en dat daar voor in de plaats een meer kennisgedreven high-tech industrie en diensteneconomie is ontstaan.

In hoofdstuk 4 gaat het om de inhoudelijke transitieagenda en met name de functie (bedrijvigheid).

Voor de transitie van het Nederlandse bedrijfsleven is de verwevenheid met Europa zo groot dat we in hoofdstuk 4.1. de Europese agenda onder de loep nemen. Wat wij daarmee in Nederland doen is beschreven in hoofdstuk 4.2. Aan de hand van een aantal maatschappelijke trends doen Philips en andere bedrijven, waaronder Shell en DSM, gericht onderzoek naar macro-trends, die ons laten zien waar behoefte aan is (zie figuur 1-5). Thema's als energiebesparing, de vorming van megasteden, de vergrijzing en de noodzaak van een meer efficiënte en veiligere voedselproductie bieden zakelijke kansen voor Philips¹¹ en natuurlijk ook andere bedrijven.

Weten we de hoofdlijnen van de vooruitgang te vinden, dan staat de weg open voor meer welvaart en welzijn, zoals geschetst in figuur 1-2. Het ziet ernaar uit dat de stad als totale werkplaats opnieuw wordt gedefinieerd en een belangrijke rol zal spelen.

Ruimtelijke ideeën moeten wel ergens kunnen landen. In hoofdstuk 5 schetsen we een 'next generation' landschap op zoek naar de logica van de plek. Een plek voelt goed wanneer de functie en de identiteit van die plek in evenwicht zijn. De LSG's, een nieuwe naam voor 'logisch met elkaar Samenhangende Gemeenten' (hoofdstuk 5.1) zullen zich ontpoppen als de motoren van onze economie. Zij zullen op eigen kracht hun maat in welvaart en welzijn vinden met afnemende steun vanuit Den Haag en met toenemende steun vanuit Europa. Niet elke gemeente is gelijk, er zijn internationaal georiënteerde gemeenten (hoofdstuk 5.2.1), regionale gemeenten (5.2.2.) en lokale gemeenten (5.2.3.).

De ontluikende agenda van een toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling komt in hoofdstuk 6 aan de orde. De demografische transitie brengt vergrijzing met zich mee en plaatselijk zullen we met bevolkingskrimp en -groei te maken krijgen. Dit heeft gevolgen voor de bebouwingsintensiteit (hoofdstuk 6.1). Het gaat dan onder andere om de vraag hoe wij omgaan met demografische transitie: vergrijzing, vergroeningen, migratie. Om als locatie aantrekkelijk te zijn voor bedrijven wordt steeds vaker de ruimtelijke kwaliteit, of beter gezegd, worden de factoromstandigheden ingezet om het verschil te maken met andere locaties (hoofdstuk 6.2). In Nederland hebben we ervoor gekozen dicht aan de kust te zitten. Deze locatie staat nu ten gevolge van de opwarming van de aarde en de verwachte veranderingen in onze waterhuishouding onder druk. Vanuit veiligheidsoverwegingen moeten we daar wat aan doen (hoofdstuk 6.3. Ons grondgebied staat onder druk door klimaatverandering).

De kwaliteit van de bodem, water en lucht blijft onze aandacht vragen, mede doordat gezondheid bij veel mensen steeds hoger op de agenda komt te staan. (hoofdstuk 6.4). Rijden we met de auto over de snelweg, dan wordt door geluidsschermen ons het beeld op het landschap onthouden en als we de mogelijkheid hebben de omgeving te zien moeten we lang kijken naar troosteloze bedrijfsterreinen, een wirwar van kruisende autowegen, vaarwegen en treinrails om nog maar niet te hebben over hoogspanningsmasten en windmolens. We stoppen ons landschap vol met functies maar krijgen daar verrommeling voor terug. (6.5).

¹¹ FD 9 juni 2012 Met hightechkennis inspelen op latente vraag.

Monumentale bouwwerken zijn ook een heikel punt. Deze raken het publieke belang en komen daardoor op de politieke agenda. Een bouwwerk blijft dan staan, beschermd door de historie, omdat het behoort tot ons cultuurerfgoed. De vraag is alleen: hoeveel cultuuroed kunnen we in de toekomst aan (hoofdstuk 6.6)? In de concurrentieslag in het trekken van mensen en bedrijven zal verduurzamen van de bestaande bouw worden ingezet als uiting van onze 'nieuwe' kijk op kwaliteit (hoofdstuk 6.7: Bedrijvigheid in een nieuw jasje, van schoenendoosarchitectuur naar humane architectuur en hoofdstuk 6.8: Verduurzamen van de bestaande woningbouw in een stroomversnelling).

In hoofdstuk 6.9 staan we stil bij landbouw. Landbouw hoort bij Nederland en dat blijft zo maar anders dan we tot op heden gewend zijn. De landbouw zal in Nederland van productgedreven veel meer kennisgedreven worden, met de Universiteit van Wageningen als middelpuntvliedende kracht. De kenniswerker vereist naast zijn werk interessante ontspanningsmogelijkheden, dus dienen voor hen geschikte locaties te beschikken over goede recreatieve voorzieningen (hoofdstuk 6.10.). En tot slot, maar niet minder belangrijk, een aantrekkelijke locatie moet wel goed bereikbaar zijn en blijven (hoofdstuk 6.11).

In hoofdstuk 7 zoomen we in op het maken en het evalueren van plannen en dan met name op een toekomstvisie en een structuurvisie. Wie al langer in de praktijk meeloopt, weet dat toekomstplannen nooit helemaal uitgevoerd worden. De aardigheid van toekomstplannen die niet uitkomen is juist dat de werkelijkheid ons weet te verrassen met onbekendheden, die ons ofwel uit de droom helpen of ons ongekende mogelijkheden biedt. Veranderingen doen zich niet altijd voor in een vloeiende beweging, ze worden aangestuurd door de verscheidenheid van menselijke krachten gericht op welvaart en welzijn.. De eerste stap van zo'n beweging bestaat uit een enkel individu dat vragen stelt.

In hoofdstuk 7.2 is een aanzet gegeven hoe ruimtelijke plannen getoetst kunnen worden. Hoofdstuk 7.3 en geeft de burger als ervaringsdeskundige ruim baan om ruimtelijke plannen af te maken.

Toekomstvisie

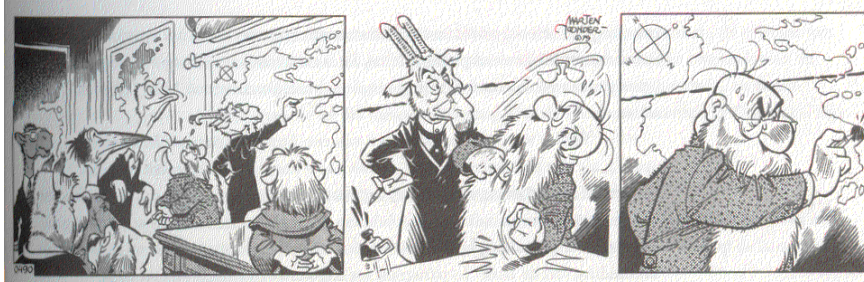
Een toekomstvisie – vaak opgesteld in samenwerking met inwoners, bedrijven en allerlei instanties – geeft richting aan de ontwikkeling van bijvoorbeeld de provincie, regio of een gemeente. De toekomstvisie is een uitnodiging aan inwoners, bedrijven en instanties om samen met de gemeente aan de slag te gaan. De toekomst staat echter nooit vast. Daarom worden in die toekomstvisie meerdere scenario's opgenomen. Het zijn geen meningen, het zijn analyses. Een goede analyse betekent niet dat je de toekomst tot achter de komma kunt voorspellen, maar wel dat je vandaag betere beslissingen kunt nemen. In een periode waarin alles op rolletjes loopt, is de behoefte aan een strak scenario minder groot. Zodra echter het aantal onzekerheden toeneemt, is er meer behoefte aan vastomlijnd scenario's¹².

Structuurvisie

De structuurvisie is een ruimtelijke vertaling van de toekomstvisie van een gemeente. Voor het gemeentebestuur is de structuurvisie bovendien belangrijk als afwegingskader voor de ruimtelijke beslissingen. Daarnaast speelt de structuurvisie een rol bij het vaststellen van bestemmingsplannen, het verdelen van financiële middelen en het sluiten van

¹² In deel 4 van boek *Vastgoed, markt en ruimte* is beschreven hoe we met behulp van scenario's zelf vooruit kunnen kijken en zo een toekomstvisie kunnen opstellen.

overeenkomsten. De structuurvisie helpt moeilijke discussies over de ruimtelijke invulling te kanaliseren. De ruimte in Nederland is schaars en daarom moeten we zorgvuldig omgaan met de invulling ervan. Het gaat om het vinden van het juiste evenwicht tussen wonen, werken en recreëren in combinatie met de aanleg van wegen ten behoeve van de bereikbaarheid en het onderbrengen van bijzondere functies. De ruimtelijke invulling van een gebied vraagt om veel overleg. Daar komen we alleen goed uit met actieve betrokkenheid en directe invloed van belanghebbende partijen.

Figuur 1-6: Als het gaat over het trekken van grenzen is de discussie fel (Bron: Marten Toonder, Olivier B. Bommel)

Het opstellen van een structuurvisie is door de rijksoverheid bij wet geregeld. Krachtens de Wet ruimtelijke ordening (Wro) van 1 juli 2008 is een gemeente verplicht een structuurvisie op te stellen voor het gehele eigen grondgebied. Deze structuurvisie dient vergezeld te gaan van een uitvoeringsparagraaf, waarin wordt aangegeven hoe de gemeente de doelstellingen uit de visie denkt te realiseren.

Een reflectie op de ruimtelijke beelden van de toekomst komt aan de orde in hoofdstuk 8. In dit hoofdstuk vatten we de kijk op de naaste toekomst samen in vier scenario's, gebouwd op onze concurrentiekracht en de kwaliteit van onze infrastructuur. Is Nederland, met Amsterdam als mondiaal herkenningspunt, de spotlight van Europa die staat voor een bijzonder aanbod van producten, een concurrerend innovatief bedrijvencomplex in een veilige, gezonde en architectonisch aantrekkelijke leef- en werkomgeving? Of zien we een Nederland dat het leuk doet bij de toeristen die na Venetië ook even Amsterdam aandoen waar verder geen interessante dingen meer gebeuren?

Met hoofdstuk 8 'Nederland: de spotlight of schermerlamp van de Blauwe Banaan' wordt het verhaal over bouwen aan de toekomst van Nederland in transitie afgesloten met een eigen opgebouwd beeld van de auteur hopende dat u als lezer uw eigen kijk op komende ontwikkelingen heeft kunnen aanscherpen.

In het deel "Reflectie op ruimtelijke beelden van de toekomst" is de actualiteit van de ruimtelijke inrichting volgens het Meerjarenprogramma Ruimte, Infrastructuur en Transport¹³ (MIRT- gebied) gespiegeld aan maatschappelijke ontwikkelingen:

- Noordwest-Nederland;
- Utrecht;
- Zuidvleugel/Zuid-Holland;
- Zuidwestelijke Delta;
- Brabant en Limburg;
- Oost-Nederland;
- Noord-Nederland;

¹³ <http://mirt2013.mirtprojectenboek.nl/>

- Noordzee en kust.

8 NEDERLAND: SPOTLIGHT OF SCHEMERLAMP?

De toekomst wordt medebepaald door het verleden. Dat geldt zeker voor de ruimtelijke inrichting, die een zekere traagheid in zich besloten heeft door zijn fysieke kenmerken, wettelijke bepalingen en voorgeschreven procedures.

De *Blauwe Banaan*¹⁴ die zich over Europa uitstrekt, vertelt ons veel over het verleden. Uit dat verhaal doemt ook een beeld op van de toekomst. De Blauwe Banaan is een ruimtelijk concept uit 1989, dat door onder andere Roger Brunet van het Franse instituut RECLUS verder is uitgewerkt. Grofweg begint de Blauwe Banaan bij de agglomeraties van Milaan en eindigt deze bij de agglomeraties in de Britse regio West-Midlands. Het deel van de Blauwe Banaan tussen de Spaanse regio Valencia en het Italiaanse Milaan wordt ook wel de *Gouden Banaan* genoemd, vanwege de vele zonuren van deze regio. Dit is het centrum van Europa op het gebied van economie, innovatie en macht. De Blauwe Banaan vormt dan ook één van 's werelds grootste concentraties van bedrijven, mensen en geld. Seaport Rotterdam, Airport Amsterdam en Brainport Zuidoost-Nederland vallen volledig binnen dit gebied, al is Brainport Zuidoost-Nederland voor veel bestuurders, met name die uit de Randstad, relatief nieuw in dit rijtje. Brainport Zuidoost-Nederland is echter verantwoordelijk voor 35% van de Nederlandse export, 45% van de private R&D-investeringen en 54% van alle patenten en octrooien.¹⁵

Vanaf de 11^e eeuw kwamen de Italiaanse stadstaten zoals Venetië en Genua op. Zij domineerden het Middellandse Zeegebied en onderhielden contact met de Arabische wereld, de rest van Europa en vanwege de textielnijverheid vooral met de Vlaamse steden. In de 16e eeuw verschoof het economisch zwaartepunt in noordelijke richting, naar de Zuidelijke Nederlanden, met Antwerpen als centrum. Na de val van Antwerpen in 1585 kwam het economisch centrum in Amsterdam te liggen door de instroom van vluchtelingen, vaak handelaren, geleerden en geschoolde vaklui naar onder meer Amsterdam, Haarlem en Leiden. Dat centrum kwam in de 17^e eeuw tot grote bloei. Vervolgens verloor de Nederlandse economie terrein en nam Londen het stokje als financieel centrum over.

Een van de oorzaken hiervan was dat de arbeidsproductiviteit in Nederland vanaf 1700 een dalende lijn liet zien ten opzichte van Groot-Brittannië en later de Verenigde Staten. Gedurende de Gouden Eeuw was de Nederlandse economie voornamelijk gericht op export op basis van een ver doorgevoerde specialisatie. De binnenlandse markt werd verwaarloosd, het technologisch-economisch systeem was onderontwikkeld en kleinschalig opgezet. Door de kleinschalige opzet van de binnenlandse markt was het vanuit bedrijfseconomisch oogpunt tot 1860 heel moeilijk de arbeidsproductiviteit te verbeteren door tot mechanisatie over te gaan.

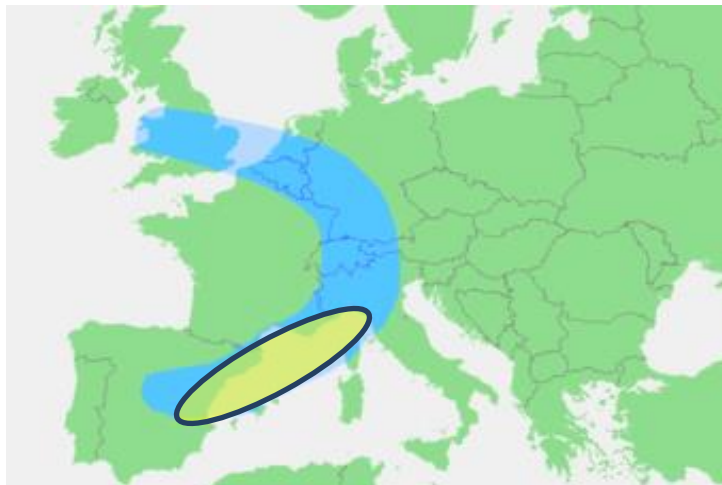
Vanaf de achttiende eeuw wisten Groot-Brittannië en Frankrijk de wereldhandel naar zich toe te trekken ten koste van de Nederlandse exportmarkt en werd de binnenlandse markt steeds meer bediend door buitenlandse producenten. Na het tijdperk van Napoleon was Nederland nagenoeg alle exportmarkten, inclusief de eigen koloniale markt, kwijtgeraakt. Pas in de tweede helft van de 19e eeuw stegen de export- en arbeidsproductiviteitscijfers weer en sloot de Nederlandse economie in de tweede helft van de Industriële Revolutie bij de andere landen aan. De Industriële Revolutie zette Engeland nog duidelijker op de kaart. Het economisch centrum verplaatste zich daarna naar het Roergebied.

¹⁴ http://nl.wikipedia.org/wiki/Blauwe_Banaan.

¹⁵ www.brainport.nl.

Op dit moment ontpoppen met name Milaan en Turijn zich als moderne industriële steden. De Blauwe Banaan kan worden gezien als een Europese *megalopolis*. Lange tijd werd gedacht dat de Blauwe Banaan zijn positie uiteindelijk zou verliezen aan de Gouden Banaan (de Zonnegordel). Dit is geen realiteit gebleken. We zien het zwaartepunt van de economie dan nog eerder richting Oost-Europa verschuiven, waar de val van de Muur en de val van het communisme ruimte hebben geboden aan eigen initiatief en ondernemerschap. Internationaal gezien blijft de Blauwe Banaan echter één van de belangrijkste agglomeraties, omdat in dit gebied:

- Vier van de tien grootste luchthavens ter wereld liggen: Londen Heathrow, Charles de Gaulle, Frankfurt am Main en Schiphol.
- Twee van de tien grootste havens liggen: Rotterdam en Antwerpen.
- Veel internationale instanties gevestigd zijn, zoals het Vredespaleis, Europol en Eurojust in Den Haag en het hoofdkantoor van de Europese Centrale Bank in Frankfurt am Main.
- Brussel, Luxemburg en Straatsburg liggen en het almaar uitdijende kloppend hart van de Europese instellingen zich hier bevindt.
- Veel grootstedelijke gebieden liggen:
 - in Groot-Brittannië: Liverpool, Manchester, Leeds, Birmingham en Londen.
 - in België: Rijssel, Kortrijk, Doornik en de Vlaamse Ruit.
 - in Nederland: de Randstad, de Brabantse Stedenrij en de Stadsregio Arnhem-Nijmegen.
 - in Duitsland: RheinRuhr gebied, Noord Rijnland Westfalen, Frankfurt am Main regio, Hessen, Rijnland Pfaltz en Beieren.
 - in Zwitserland: Zürich.
 - in Italië: Milaan en Turijn.

Figuur 8-1: Nederland, deel van Europa: de Blauwe Banaan als concentratie van bedrijvigheid en de Gouden Banaan waar de meeste toeristen huizen.

Nederland bevindt zich in juist dat deel van Europa waar de meeste bedrijvigheid aan de dag wordt gelegd. Als onderdeel van de Blauwe Banaan ligt Nederland tussen het economisch actieve zuiden van Groot-Brittannië en Duitsland in. Gaat het goed met die landen, dan mag worden verwacht dat het met Nederland ook goed gaat, vanwege de wederzijdse invloed.

'Nederland: de spotlight of de schemerlamp van de Blauwe Banaan' staat voor twee uiterste beelden van de toekomst van Nederland. Staan we in de spotlight, dan trekken we de aandacht van de omgeving en daarmee van tal van interessante ontwikkelingen. De spotlight staat voor rijkdom en economische dynamiek. Economische dynamiek en rijkdom hangen echter ook sterk af van de concurrentiekracht van mensen op een locatie. Hoe weten die mensen in te spelen op de marktvraag en daarmee winst te maken? Er is sprake van een concurrerende voorsprong wanneer er voldoende mensen met kennis en ondernemingszin aanwezig zijn. Zijn we in staat om met onze kennis, ondernemerschap en vernieuwingsdrang in business te blijven?

Om dat te bereiken moeten de omstandigheden gunstig zijn:

- **Economie:** een aantrekkelijke economie is vernieuwend en biedt perspectief.
- **Veilige en gezonde leefomgeving:** een schone bodem, een veilige en gezonde waterhuishouding, een gezonde lucht en een sociaal veilige samenleving.
- **Aantrekkelijke leefomgeving:** schone en aantrekkelijke infrastructuur en architectuur.

Efficiënte samenleving: duurzaam gebruik van grondstoffen.

Nederland is een van de grootste deltagebieden van Europa, de poort van Europa. Over het water en door de lucht vormt Nederland – met de zeehavens van Vlissingen, Rotterdam, Amsterdam en de Eemshaven, en de belangrijke luchthaven Schiphol – een onmisbare trechter voor een enorme hoeveelheid goederen op weg naar Europa en de wereld. Als klein land hebben wij een kleine thuismarkt en een groot buitenland. Het is dan ook logisch dat we gebaat zijn bij vrijhandel. Veel van wat we exporteren wordt eerst door ons geïmporteerd. We drijven een handel waarbij waarde wordt toegevoegd aan producten en de marge tussen inkoop en verkoop wordt vergroot, zodat ons bruto binnenlands product (bbp) toeneemt.

Naast de handel drijft de Nederlandse economie op de maakindustrie en de dienstensector. De maakindustrie ligt vaker buiten de Randstad, zoals Brainport Eindhoven, Twente en Zuid-Limburg. De nieuwe werkgelegenheid zou volgens de overheid moeten komen van de negen topsectoren, te weten: Water, Agrofood, Tuinbouw, Hightech, Life sciences, Chemie, Energie, Logistiek en Creatieve Industrie, onder meer gedreven door de nieuwe wetenschappelijke ontwikkelingen in de nanotechniek, digitale informatieverwerking, communicatie, chemie en energieopwekking.

Naast de financiële schok is er de zeer belangrijke demografische transitie. De financiële schok schudde ons wakker en maakte ons duidelijk dat we minder vermogend zijn dan we dachten. De demografische transitie moet uitwijzen hoe de verhouding tussen 'groen' en 'grijs' zich zal ontwikkelen. Een vergrijzende bevolking heeft de neiging zich terug te trekken in haar schulp, minder consumptieve uitgaven te doen en vernieuwingen aan anderen over te laten. Van een vergroenende bevolking mag daarentegen worden verwacht dat deze in staat is veel economische bedrijvigheid te ontwikkelen, al is dit niet vanzelfsprekend. De jongeren in Noord-Afrikaanse en Zuid-Europese landen zitten bijvoorbeeld opgesloten in een 'verstarde' samenleving en zoeken hun heil liever elders. Dat geldt zeker voor de talentvollen! Het zijn de ouderen – de mensen die de macht hebben en de jongeren overstemmen – die de noodzakelijke veranderingen bemoeilijken. Juist de talentvolle mensen die richting Noord-Europa trekken zouden het verschil in de economische ontwikkeling kunnen maken. Zoals het zich nu aftekent, krijgen we op korte termijn te maken met bevolkingskrimp. Door de vergrijzing is de beroepsbevolking al over zijn top heen kan het bbp kan enkel op niveau blijven wanneer de arbeidsproductiviteit stijgt. We staan in Nederland en Europa voor een grote uitdaging, omdat onze bevolkingspyramide op zijn kop

staat. Heel Europa krijgt te maken met vergrijzing en krimp en de verwachting is dat de Europese regio's onderling zullen strijden om getalenteerde werkenden.

We staan aan de vooravond van een ruimtelijke herschikking, waarin steden in netwerken elkaar versterken tot 'Logische reeks van met elkaar Samenhangende Gemeenten' (LSG's), die nog voldoende aglomoratievoordelen bieden om de concurrentie met andere steden aan te gaan. Denk hierbij aan de steden met ettelijke miljoenen inwoners, die de laatste jaren in Azië zijn ontstaan. In Nederland zullen onze steden niet tot deze omvang groeien. Meer specifiek gaat het dan om urbanisatievoordelen in massa onder andere bewoners en dichtheid en clustervoordelen in onder andere kennis en arbeidsmarkt. De LSG's worden aangestuurd door de meest krachtige stad in hun midden, die over voldoende massa en dichtheid beschikt en daardoor makkelijk kan functioneren voor de doorstroom van mensen van de ene naar de andere baan, voldoende open staat voor het adopteren van nieuwe bewoners en beschikt over een ruim reservoir aan kenniswerkers en dat is dan ook een stad met sterke internationale banden. Deze LSG's zullen als economische motor van grote betekenis zijn voor de samenleving aldaar. De LSG's zullen met de wereld op twee manieren elkaar in verbinding staan, namelijk op grond van machtsverhouding en op basis van gelijkheid bij het uitwisselen van stromen van mensen en goederen. Doordat de nationale overheid in politieke kracht inboet ten opzichte van Europa, zullen de LSG's hun zich meer richten op de EU ipv Den Haag.

Een opmerkelijk signaal werd begin 2013 gegeven door de Gemeente Eindhoven door in te zetten op een regio-cao (Maaslandmodel van het CNV) met het doel dat werknemers simpeler kunnen overstappen van het ene bedrijf naar het andere. De gedachte achter het Maaslandmodel is dat mensen van werk naar werk worden geholpen zonder dat ze direct terugvallen op een uitkering wanneer hun baan vervalst. Het voordeel van de regio-cao is dat de werknemer minder snel zonder werk komt te zitten, het scheelt de overheid WW-uitkeringen en de werkgever heeft minder kosten aan ontslagvergoedingen. In de regio-cao is niet de sector de dominante factor, maar de regionale economie. Dat is nieuw, maar niet onverwacht en een reactie op de verzuiling en sectorale indeling, die wel goed was voor het maken van afspraken tussen werkgevers en werknemers, maar waar weinig stimulans van uitging om de economie blijvend aantrekkelijk te houden. In bestuurlijke zin blijft Den Haag formeel nog belangrijk, maar als het gaat om het maken van een vuist naar de wereld, dan kunnen we er niet omheen dat de EU uiteindelijk meer gewicht in de schaal legt. Het project Europa was het project van verzoening en zal de komende tijd draaien om het behoud van een positie in een wereld met verschuivende machten. De wereld is steeds competitiever geworden en we voelen aan dat individuele landen in Europa deze competitie alleen niet aan kunnen.

De concurrentiekracht van de samenleving en de aantrekkelijkheid van de infrastructuur zijn bepalend voor de machtsverhoudingen. Volg de geldstromen – of nog beter – de migratiestromen en we kunnen zien hoe de kaarten in de toekomst zullen liggen. China heeft al jaren een overschot op de betalingsbalans en bezit nu enorme spaartegoeden. Laten we ons niet vergissen in de politieke en militaire macht die China kan ontwikkelen en die zal worden versneld wanneer men de toenadering met Rusland om weet te zetten in een blijvende samenwerking. Europa en de VS zitten ondertussen nog op zwart zaad. Als politieke en economische grootmacht in wording bepaalt China steeds duidelijker de toon in de wereld: eerst als goedkope werkplaats en vervolgens als consument. Ze leren snel en ze zijn met veel. Voor je het weet zijn zij leverancier van hightech. De VS en Europa kunnen dan slechts volgen. Illustratief is het witboek dat de Australische premier Gillard presenteerde met de veelzeggende titel 'Australia must engage more deeply with Asia' (Australië in de Aziatische Eeuw). Australië verruult de tirannie van afstand. Zij was altijd gericht op het Westen. Australië bouwt haar toekomst op nabijheid, door intensiever samen

te werken met Azië. Dat proces is dertig jaar geleden al in gang gezet door premier Bob Hawke en is door de crisis van 2008 versneld doorgezet. Het tegenwicht dat wij hier kunnen bieden, is een focus op die terreinen waar we concurrerend in kunnen zijn in combinatie met een aantrekkelijke infrastructuur. Zetten we de concurrentiekracht van de samenleving af tegen de aantrekkelijkheid van de infrastructuur, dan worden vier mogelijke scenario's zichtbaar:

- A. Nederland het Singapore van Europa,
- B. Nederland het 2^e Kopenhagen van Europa,
- C. Nederland het 2^e Venetië van Europa
- D. Nederland het Brisbane van Europa

(zie figuur 8-2). In hoofdstuk 8.2 is scenario C en in hoofdstuk 8.3. is scenario A beschreven. Deze volgorde is gekozen omdat er sterke aanwijzingen zijn dat deze twee scenario's elkaar in de loop van de tijd opvolgen. We zijn van scenario C aan het verschuiven naar scenario A dat vanaf 2020 5 duidelijker zichtbaar zal zijn.

Wat betreft de waterveiligheid staan we in Nederland voor een enorme uitdaging in ieder van de vier scenario's. Vanaf het jaar 1000 hebben we het veen achter de duinen afgegraven en daarmee een enorme 'Hollandse put' gecreëerd, die bij een stijgende zeespiegel razendsnel kan vollopen. Uitgerekend daar hebben we de meeste bedrijvigheid ondergebracht. Vanaf de middeleeuwen zijn we steeds meer naar de kust getrokken: eerst om te vissen en vervolgens om er havens te ontwikkelen, waarna de nijverheid en de handel niet konden uitblijven en de Randstad uitgroeide tot het centrum van de Nederlandse economie, waar we er alles aan doen om de waterveiligheid te garanderen. De kennis over leven met en op het water is bijeengebracht in Deltares – het kennisinstituut voor water, bodem en ondergrond – en wordt wereldwijd verkocht. Een bedreiging is hiermee omgebogen in kansen voor export.

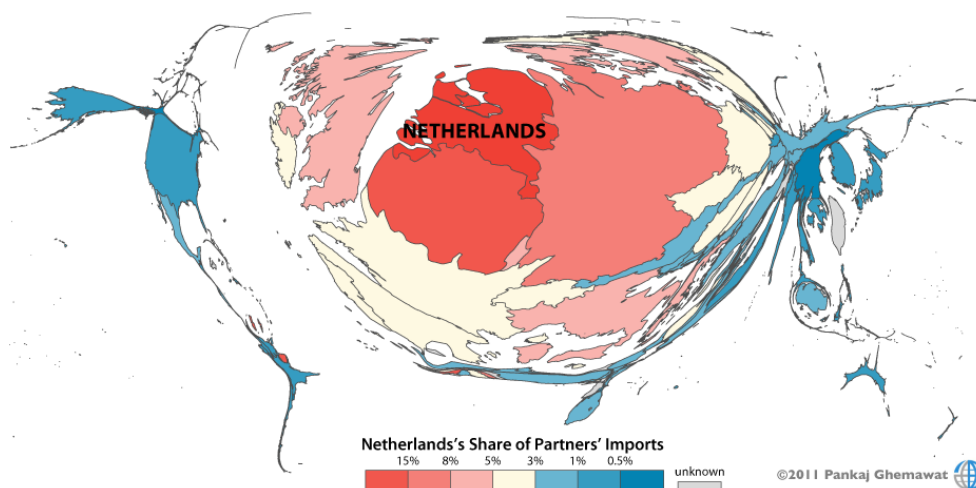
Vier scenario's op een rij:

- A. Nederland (dan wel de Benelux) als spotlight, het Singapore van Europa. Singapore staat voor een zeer hoogwaardige en dynamische economie. De stad is ook aantrekkelijk om er te verblijven. Het licht brandt er altijd dag en nacht.
- B. Nederland: het 2^e Kopenhagen van Europa. Kijkend naar de mensen en de infrastructuur heeft Kopenhagen een goed draaiende economie, maar de stad is verder geen wereldnieuws. Het enige nieuws dat te horen is, gaat over de zorg voor waterveiligheid.
- C. Nederland als schemerlamp, het 2^e Venetië van Europa. De stad van de toeristen, waar de echte ondernemers de stad liever ontvluchten. Het water doet het goed op de foto, maar wie er langer wil blijven vraagt zich af hoe lang het zal duren voor de stad in de delta wegzakt. 's Avonds, als de toeristen op weg naar huis gaan, brandt er slechts hier en daar nog licht.
- D. Nederland: het Brisbane van Europa. Brisbane kent een aantrekkelijke economie, maar regelmatig wordt men er weer aan herinnerd dat de waterveiligheid de economie voor langere tijd kan verlammen.

Figuur 8-2: Nederland in vier scenario's, gezien vanuit concurrentiekracht en aantrekkelijkheid van de infrastructuur

Sinds de financiële crisis in 2008 is de wereld niet meer hetzelfde. Iedereen heeft wel een mening over hoe de economie het best kan worden gestimuleerd. Om aan het werk te kunnen blijven, zal onze economie concurrerend moeten zijn. Omdat we een open economie zijn, kunnen we de concurrentie van het buitenland niet lang weerstaan. Het draait uit steeds productiever zijn en omdat harder werken eindig is, blijft slimmer werken de enige reële optie. Daarnaast zal duurzaamheid en werken met hernieuwbare energie, grondstoffen en gezond werken en leven de leidraad te worden. Nederland heeft Europa nodig om in de wereld een vuist te kunnen maken.

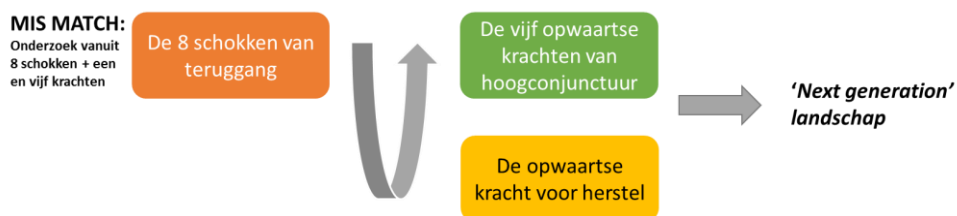

Maar Europa heeft veel meer tijd nodig om het nieuwe beleid te implementeren dan andere grote landen, omdat het continent Europa als politieke macht nog niet af is. Na het verdrag van Maastricht heeft de crisis ons laten zien dat het nodig is te werken aan een bankunie, begrotingsunie, et cetera nog veel meer. We hebben met Europa een grote interne markt gecreëerd, maar het toezicht en de politieke aansturing is nog grotendeels aan nationale grenzen gebonden en het kost nog tijd om een op Europees niveau functionerend systeem

te komen. Het ontbreken hiervan maakt het vele overleg tussen regeringsleiders nodig, die steeds toestemming nodig hebben van nationale parlementen, en dat kost tijd. De Europese landen hebben onderling een druk handelsverkeer, waardoor het nuttig is om over een gemeenschappelijke munt, de euro, te beschikken. Het onderlinge betalingsverkeer is hierdoor makkelijker geworden, maar taal en cultuurverschillen werken nog steeds als barrières om veranderingen op Europees niveau te bewerkstelligen. In de VS gaat dat gemakkelijker vanwege de gemeenschappelijke taal. De arbeidsmigratie is hierdoor in Europa ook veel minder groot dan in de VS en daardoor had de Europese economie ook veel meer moeite om uit een recessie te geraken. Hoogopgeleide werkloze Zuid-Europeanen die hun talen spreken vertrekken veelal naar Noord-Europese landen of nog verder de wereld in. De minder getalenteerden blijven zitten en wachten betere tijden af.

De Grieken gaan gebukt onder enorme staatsschulden, die onder andere veroorzaakt zijn door een slecht functionerende en onvoldoende concurrerende economie, waarvan de arbeidsmarkt is verstarde en het pensioenstelsel te duur is. Het land moet door de andere Europese lidstaten financieel op de been worden gehouden. De Grieken beloven zelf een steentje bij te dragen door te bezuinigen. Steeds weer is de Griekse overheid niet goed in staat afspraken, zoals het adequaat innen van belastinggelden, na te komen. Het zijn niet alleen de Grieken, laten we ook de Portugezen, Spanjaarden en Italianen niet uit het oog verliezen. Europa kent onderling nog te grote verschillen, die samenwerking in de weg staan. Tegenover elkaar staan het rijke en het arme Europa en ook in cultureel opzicht verschillen het zuidelijke en het noordelijke Europa veel.

De Nederlandse open economie en de niet-hiërarchische cultuur komen ons goed van pas om sneller dan de landen om ons heen innovatieve ideeën door te voeren op tal van terreinen. Anders dan in Europa en Japan forceerde de centrale bank van de VS herkapitalisatie en stortte zich op het winnen van schaliegas en was zo sneller uit de crisis dan Europa. Het is de keuze van de politici, om gedurende de crisis telkens net voldoende te doen om een catastrofe te voorkomen. Landen die beland zijn in een financiële crisis konden niet anders dan hun economie hervormen om zich uit de crisis te innoveren. De wil om samen te leven, kennisontwikkeling en ondernemerschap hebben een scala aan innovaties opgeleverd. De praktische toepassingen hiervan hebben mede dankzij de IT en IC hun weg gevonden verschillende sectoren. Het geeft renderende bedrijven meer armslag. Het consumentenvertrouwen neemt toe waardoor ruimte ontstaat voor verdere investeringen, die de ambitie van Nederland om in Benelux-verband uit te groeien tot een spotlight, het Singapore van Europa, werkelijkheid laten worden. Deze trend zal is sinds 2015 steeds beter zichtbaar aan het worden. Doordat Nederland midden in de Blauwe Banaan ligt, heeft het ook kunnen profiteren van haar buurlanden, waardoor Nederland ook als vestigingsplaats aantrekkelijk blijft.

Figuur 8-3: Europa is anders dan de VS en zal zijn 'swing up' moment later beleven dan de VS

Varen vanuit China die de nieuwe route volgt door het Noordpoolgebied gaat 15 dagen sneller dan varen via het Suezkanaal en de Middellandse zee. De route door het Noordpoolgebied is pas sinds enkele jaren mogelijk en twee maanden per jaar bevaarbaar. Rotterdam is voor China sneller te bereiken en neemt de omvang van de schepen alleen maar toe en de diepgang van de Rotterdamse haven maakt dat mogelijk. De komst van Maersk Mc-Kinney Moller het grootste vrachtschip van 400 meter lang en 60 meter breed kan niet de haven van Hamburg en Antwerpen in varen. Hiermee is duidelijk dat voor China de Rotterdamse haven de belangrijkste haven is en Rotterdam een belangrijke hub is voor overslag op kleinere schepen naar Scandinavië, Verenigd Koninkrijk en de rest van Europa.

8.1 Nederland als schemerlamp, het 2^e Venetië van Europa

De positie die wij op het wereldtoneel denken in te nemen wordt nog altijd stevast te rooskleurig voorgesteld. De Gouden Eeuw heeft ons tot een vermogende en belangrijke wereldmacht gemaakt, maar na het verlies van onze voormalige kolonie Nederlands-Indië (Indonesië) inclusief Nieuw-Guinea na Wereldoorlog II zijn we teruggeworpen op ons eigen grondgebied. Geen VOC en WIC en ook geen grote zeemacht meer. Minister Luns van Buitenlandse Zaken (van 1956 tot 1971) pretendeerde tegen beter weten in nog altijd een grootmacht inclusief zeemacht te vertegenwoordigen – met inbegrip van het vliegdekschip de Karel Doorman in de wateren van de Indische Oceaan. In de VS zag men onze positie helderder. Nederland zou naar het idee van de VS nooit in staat zijn de eigen koloniën tegen een buitenlandse militaire macht te beschermen, hetgeen overigens werd onderstreept door de snelle Japanse overwinning op het KNIL tijdens Wereldoorlog II. Op hulp van de VS hoefde men niet te rekenen, ook al omdat er in de gehele wereld steeds minder begrip was voor het kolonialisme. Met de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië in 1962 hield Nederland dan ook op als koloniale wereldmacht te bestaan.

Economische voorspoed moet komen van de EU en ons veiligheidsgevoel vinden we in NAVO-verband. Door vergaande bezuinigingen op defensie zien onze NAVO-bondgenoten onze militaire kracht afnemen en vragen ze zich af of wij op militair vlak nog van betekenis zijn. Terwijl Europa in economische zin steeds harder moet knokken om aan z'n grondstoffen te komen en de instabiliteit van haar grenzen groter wordt, laat Nederland de defensieve taak over aan haar bondgenoten. Wanneer je taken, defensieve taken in deze, niet eerlijk deelt, dan leg je een wel heel erg grote bom onder het bondgenootschap. Nu de EU steeds meer leden krijgt wordt Nederland steeds vaker overstemd. De uitbreiding van de EU met landen uit Oost Europa brengt met zich mee dat Duitsland ook meer die kant op kijkt en minder aandacht voor ons zal hebben. Wij worden daardoor minder relevant voor Duitsers. Toen de EU nog slechts zes lidstaten telde was onze invloed op allerlei terreinen duidelijk merkbaar, maar nu de EU uit 27 lidstaten bestaat is het veel moeilijker geworden om onze stem te laten horen. Het ziet ernaar uit dat we vanuit Benelux verband binnen de EU nog enig gewicht in de schaal kunnen leggen. De Europese integratie zet zich door en op het wereldtoneel wordt Nederland uiteindelijk door de EU vertegenwoordigd. Nederland gaf onlangs zijn eigen plaats op in het IMF-bestuur en deelt nu een zetel met België. Westerse landen staan onder druk om in het IMF macht af te staan aan opkomende economieën. Onze zetel in de G20, het gezelschap van de grote industriële landen, hebben we moeten afstaan aan Indonesië en soms mogen we aanschuiven.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken focust nu meer op het ondersteunen van onze bedrijven in het buitenland. De rol van Buitenlandse Zaken is niet langer slechts van politieke aard, maar steeds meer economisch georiënteerd en daar plukken we op termijn de 'economische vruchten' van. Beschikken over Nederlandse ambassades is dus belangrijk en met name buiten de Europese landen. Immers handelsbelemmering zijn door

bedrijven niet te bedwingen, maar wel door Buitenlandse Zaken. Het samen optrekken van Buitenlandse Zaken en bedrijfsleven is in sommige landen nodig. Er zijn namelijk nog heel veel landen waar politiek en bedrijfsleven zodanig met elkaar verstrengeld zijn dat een bedrijf alleen niet zomaar aan de bak komt. Nederland, dan wel de Benelux, maakt zich vanwege het strategische belang van Europa voor Nederland op om onder leiding van de minister voor Europese Zaken de rol van Singapore in Europa op zich te nemen. Om als land op het wereldtoneel nog een rol van betekenis te kunnen spelen is het nodig eerst in Europa iets voor te stellen en daarvoor hebben we de Benelux voor nodig voor Amerika ons als bondgenoot ziet staan. Het installeren van een minister voor Europese Zaken is voor Nederland nieuw, want tot op heden kenden wij alleen staatssecretarissen voor Europese Zaken en vaak moesten zij het ook nog combineren met de portefeuille Ontwikkelingssamenwerking.

8.2 Nederland als spotlight, het Singapore van Europa

Amsterdam trekt zowel mensen van binnen als buiten Nederland aan, maar ook mensen uit de rest van Europa, die in de Randstad komen werken. We gaan steeds meer op een kluitje zitten, omdat veel goed opgeleide mensen bij elkaar sneller en beter in staat zijn business te creëren, waardoor onze economie nog aantrekkelijker wordt. Amsterdam heeft op tijd het tekort aan woningen weten in te vullen – voor 2040 moeten er 270.000 nieuwe woningen komen – en is daardoor voor de langere termijn een stad die zich kan meten met Londen, Parijs en Frankfurt. Amsterdam staat in de wereld bekend om haar sterke financiële sector met grote banken uit onder meer China, India, Brazilië en Indonesië. Verder is Amsterdam bekend vanwege de creatieve sector (de sector televisie is al lang niet meer in Hilversum gevestigd), de ICT-bedrijven, de reclamebureaus en sales.

Met name sinds 1990 hebben veel internationaal opererende bedrijven hun salesafdelingen naar Amsterdam verhuisd, zoals Philips, Vlisco, APG en Arcadis. De Universiteit van Wageningen (UW) werkt aan de actuele wereldagenda met betrekking tot water, voedsel en klimaatverandering en de burgemeester van Amsterdam neemt de UW hierbij op sleeptouw. Dit is mede het resultaat van een sterk sturende overheid met een in vele jaren opgebouwde visie op de toekomst. Er is consequent gewerkt aan goede opleidingen en aan de opbouw van kennisinstituten waar de kennis 'state of the art' is. Er is een open samenleving gecreëerd, die gericht is op samenwerking. Samenwerking stimuleert sociale innovatie en daar is het voor nodig om banden aan te gaan met andere stadsgenoten uit andere sociale en culturele groepen, omdat dit nieuwe vergezichten oplevert.

Een kennisgedreven samenleving heeft echter altijd moeite om niet-ingewijden mee te nemen in de nieuwste ontwikkelingen. Slimme innovatieve bedrijven hebben wel begrepen dat het, naast goede opleidingen, van strategische waarde is om steeds goed te communiceren over nieuwe ontwikkelingen. Musea spelen hierin een belangrijke rol en Gemeenten hebben hun oriëntatie van uitkeringsverstrekking, aangepast naar arbeidsbemiddeling, om zoveel mogelijk mensen aan het werk te krijgen.

Nederlandse bedrijven zijn meer kapitaal-, onderzoek- en handelsintensief geworden. Het topsectorenbeleid heeft geleid tot de re-industrialisatie van het Nederlandse bedrijfsleven en genereert meer toegevoegde waarde dan de diensteneconomie. De R&D-activiteiten zijn global competition bestendig, de productie is meer dan hightech ingericht en bij wijze van spreken voor 99% geautomatiseerd. Daardoor is de prijs/kwaliteitverhouding erg goed en zien we de productie, die eerst naar China was verhuisd terugkeren, bijvoorbeeld de productie van Philips scheerapparaten. Vanuit Amsterdam ontwikkelen we de kennis om

onze producten goed te vermarkten. We weten producten steeds beter te koppelen aan lokale behoeften. Het bedrijfsleven heeft haar bedrijfsvoering gebaseerd op het opvangen van de olieschok en de grondstoffen schaarste (cycle economy, eigen energieopwekking en vergroening/biobased economy) rekening houdend met de demografische schok en de ecologische schok. Neem DSM of CSM. Deze bedrijven werden ooit geassocieerd met de suikerbiet, later met drop en staan nu bekend om hun grondstoffen voor bioplastic. De omslag is in 2012 ingezet door bewust sterk te krimpen met als doel te groeien: 'You shrink to grow'. Bedrijfsleven, opleidingen en musea kruipen daarom meer naar elkaar toe, waarbij musea de snelle ontwikkelingen toelichten om de steeds complexere producten en diensten voor een breed publiek toegankelijk te maken. Zo is het ook verstandig om het Aviodrome evenals wetenschap en onderwijs, weer dicht bij Schiphol te plaatsen. Een dependance van de afdeling Lucht en ruimtevaarttechniek van TU Delft zou op Schiphol niet misstaan. Zo meldde de topman van ASML in Buitenhof van 11 maart 2012 dat een vertrek van ASML uit Veldhoven geen optie is, ondanks dat men veel moeite heeft nieuwe mensen aan te trekken. Het industriële onderzoekscomplex in Veldhoven en rondom Eindhoven, inclusief toeleveringsketen, vormt de best mogelijke basis voor ASML, die waarschijnlijk nergens anders kan worden gevonden.

Dat jongeren zich niet aangetrokken voelen tot techniek blijft echter een probleem. ASML biedt studenten zelfs studiebeurzen en dan nog blijkt het moeilijk om genoeg technici te vinden. Wellicht is een dergelijk bedrijf te abstract, betere voorlichting zou hier een uitkomst kunnen bieden. Presentaties, een bezoekerscentrum of museum en opleidingsfaciliteiten kunnen een rol spelen in het vergroten van de interesse bij de doelgroep, de getalenteerde bèta. Ook is het nodig te werken aan een aantrekkelijke omgeving, waar genoeg te doen is, gezond en mooi is. Als reactie op de verdere Europese integratie, waarbij besluitvorming steeds verder van de burger af komt te staan, groeit de behoefte naar nabijheid, een eigen identiteit, die haar weg kan vinden in lokaalgebonden architectuur.

Door de verschillende stedelijke functies – zoals wonen en werken – bij elkaar te brengen kan efficiënter met energie worden omgegaan. De overproductie aan energie uit arbeid kan worden uitgewisseld met wonen. Functiemenging zorgt er bovendien voor dat mensen minder hoeven te reizen. Voorwaarde is wel dat de leefomgeving tegelijkertijd een gezonde leefomgeving blijft en tevens veiligheid biedt. Kenmerkend voor onze leefomgeving is ook dat die niet alleen fysiek schoon is, maar ook haar schoonheid heeft. Mensen genieten van schoonheid en dat sterkt hen in hun gevoel van eigenwaarde, hetgeen het belang van cultuur nog eens expliciet onderstreept. Een locatie aan de kust is handig voor het ontvangen van goederen, maar als het stormt kan deze locatie ook gevaarlijk zijn. Voor we het weten staan onze bezittingen in het water, terwijl de hypotheek nog moet worden afgelost.

Sinds de wateroverlast in 1995 begrijpen de waterschappen weer dat waterveiligheid niet vanzelfsprekend is, zeker niet in het licht van de stijgende zeespiegel en de verhevigde regenval van de laatste jaren, die rivieren sneller doet stijgen dan voorheen. Het water is niet altijd te keren en er zou dus meer ruimte voor water moeten worden gereserveerd. Water toelaten waar het kan. Zo is ook het bouwen op terpen of dijkplateaus na 1000 jaar weer actueel geworden en niet alleen in Friesland. Van wonen op pontons in het water en amfibisch bouwen kijkt niemand meer op zo lang de veiligheid van mens en goederen geborgd is. De demografische transitie – de dreiging van de omgekeerde bevolkingspiramide – gaat aan het Singapore van Europa voorbij, omdat veel talentvolle jongeren zich aangetrokken voelen tot onze regio. De samenleving is steeds internationaler geworden en vanaf het middenkader wordt met name in de Randstad in het bedrijfsleven

steeds meer Engels en Duits gesproken. De Randstad functioneert daardoor steeds makkelijker naast Londen en Parijs als draaischijf van Europa. De diverse culturen bestaan naast elkaar en veranderen door de toegenomen mobiliteit van mensen voortdurend in omvang en diversiteit. We beseffen dat mobiliteit tot migratie leidt en dat de uitkomst daarvan een multiraciale samenleving is. Als we willen weten hoe dat werkt moeten we kijken naar New York, Londen en Parijs. Verder van de Randstad functioneren de Nederlandse steden als toevluchtsoord voor de mensen die de drukte bewust willen ontlopen, zoals ouderen die het leven in hun eigen tempo willen leiden.

Om iets tegenover de Chinese macht te stellen – we praten rond 2050 over 4,5 miljard inwoners tegen 0,7 miljard inwoners in Europa – zijn Europa en de VS op elkaar aangewezen. Ons land maakt nog altijd deel uit van een economische wereldmacht van betekenis, het inkomen voor de inwoners is goed en op bedreigingen is men voorbereid. We droomden ervan dat het in 2028 in Nederland bijzonder druk zou worden tijdens de Olympische Spelen (OS), een geweldig evenement qua sfeer en sportieve prestaties. De Nederlandse sporters doen het goed in het klassement van medaillewinnaars. We zijn weer enkele sportpaleizen rijker en de infrastructuur ligt er prima bij.

De rekening bleek echter hoog en de inkomsten vielen tegen. Nederland heeft zich deze weken in de picture gewerkt en meer dan eens hebben journalisten geschreven dat Nederland het Singapore van Europa is. De burgemeester van Amsterdam is voor korte tijd het meest bekende gezicht in de wereld. In zijn kielzog worden de burgemeesters van andere steden – Eindhoven, Almere en Rotterdam – in het buitenland gepresenteerd als de ‘vice lord mayor’ van Amsterdam. Iemand heeft het lumineuze idee gehad om de Olympische infrastructuur af te stemmen op het versterken van onze economie voor de langere termijn, waardoor de tegenvallende inkomsten uiteindelijk alsnog goed kunnen worden gemaakt. De sportaccommodaties hebben een omvang en uitstraling, die bovendien aansluiten op onze sportieve ambities na de Olympische Spelen. Een Olympische locatie vereist al snel 40.000 hectare, naast bijzondere locaties voor onder meer watersport en wielrennen. Gezien de transitie waarin we ons bevinden zijn er voldoende locaties met verouderde infrastructuur beschikbaar. De intrinsieke tegenstelling eigen aan Olympische accommodaties – het tijdelijke gebruik en de technisch lange levensduur – hebben we weten te overwinnen door de Olympische accommodaties in ons economisch systeem mee te nemen, als een Olympiade van Ruimtelijke en Infrastructurele Duurzaamheid. We hoeven dus niet zoals de inwoners van Montreal dertig jaar lang te werken om de schuld van de Olympische Spelen van 1976 weg te werken. Ten eerste zijn de Olympische accommodaties gedimensioneerd op het gebruik na de spelen. De extra accommodaties waren vaak tijdelijke voorzieningen. Bovendien zijn de accommodaties die na de spelen niet meer worden gebruikt zodanig ontworpen dat deze binnen een redelijk budget zijn aan te passen voor nieuwe functies, met beweegbare vloeren en wanden van de Nederlandse firma Variopool uit Oudekarspel, waardoor een zwembad voor meerdere doeleinden geschikt kan worden gemaakt. Verder is veel gebruik gemaakt van tijdelijke accommodaties van evenementen organisatoren, die gewend zijn accommodaties voor korte tijd te exploiteren. Er is aandacht geweest voor het afval. Men heeft zo veel mogelijk het cradle-to-cradle-principe gevolgd en ingespeeld op klimaatneutraliteit door te streven naar een CO₂-uitstoot van 0. Ten slotte was er oog voor de biodiversiteit. De OS hebben plaatsgevonden in een aantrekkelijke, natuurlijke en gezonde omgeving. Typisch Nederlands: de accommodaties die niet meer worden gebruikt worden doorverkocht aan de organisatoren van de volgende OS. De OS zijn een droom gebleken.

De ruimtelijke kwaliteit is uitstekend, de Olympische Spelen hadden we daarvoor niet nodig maar de economische opleving vanaf 2013 deed zijn werk. Bedrijven en particulieren hebben dit moment afgewacht om nieuwe architectonische hoogstandjes te bouwen en je kunt goed zien dat hier geld wordt verdiend. In het nieuwe bouwen is de energierekening van een kostenpost veranderd in een opbrengstenpost. Nederland is exporteur geworden van elektriciteit en een belangrijke speler in de distributie van aardgas. Vlak voordat onze aardgasbel uitgeput raakte konden we het gasnet inzetten in de distributie van onder ander Russisch aardgas en Amerikaans schaliegas. Onze energiezorgen verdwenen toen we een beter inzicht kregen in de mogelijkheden van energiewinning uit water, inclusief het terugwinnen van warmte uit rioolwater door het plaatsen van warmtewisselaars (rioolthermiecentrale). Doordat Amerika door de winning van schaliegas van energie-importerend land een energie-exporterend land werd, stond Europa er zo'n beetje alleen voor om de energietransitie uit te vinden, omdat Europa sceptisch stond tegenover de milieubelastende winning van schaliegas. In economisch opzicht verzwakte het energievraagstuk in eerste instantie onze concurrentiepositie, maar boog om in een concurrentievoordeel toen de energietransitie haar beslag had gekregen. Europa wist de vergroening van haar economie op eigen kracht te realiseren en kon haar kennis daarover goed ten gelde maken in de VS, dat door goedkoop schaliegas pas veel later aan de vergroening van haar economie toe kwam. Ditzelfde geldt voor Japan, dat begin 2013 meldde kans te zien om binnen vijf jaar methaangas in de zeebodem aan te boren en daarmee in haar gasverbruik voor de komende honderd jaar te kunnen voorzien.

De Noordzee is in kavels met elk haar eigen functie verdeeld en staat vol met windmolens voor het opwekken van elektrische stroom. Voor de gehele kust staan getijdencentrales die energie winnen uit de zeestroom van eb en vloed, vierentwintig uur per dag, zeven dagen per week en ongeacht het weer. De windmolens en getijdencentrales vergen veel onderhoud, dat plaatsvindt vanuit Den Helder, de nieuwe hoofdstad van de Noordzee. Met de afname van de activiteiten van de Koninklijke Nederlandse Marine ontstond er in de haven van Den Helder ruimte voor nieuwe initiatieven gerelateerd aan energieopwekking op en met het water. Zelfs in het kleine verval in de rivieren worden de stuwen voor de energiewinning ingeschakeld. De windmolenparken hebben een steeds hoger rendement laten zien en elektrische apparaten zijn steeds efficiënter energie gaan gebruiken. Elk dak in Nederland wordt voorzien van zonnecollectoren. Sinds 2012 is de aanschafprijs zo laag ten opzichte van de opbrengsten, dat niemand meer om het gebruik van zonnecollectoren heen kan. De elektrische stroom die in overvloed wordt opgewekt, wordt onder andere opgeslagen in de accu's van auto's, omdat het hele land aan het energienetwerk is gekoppeld.

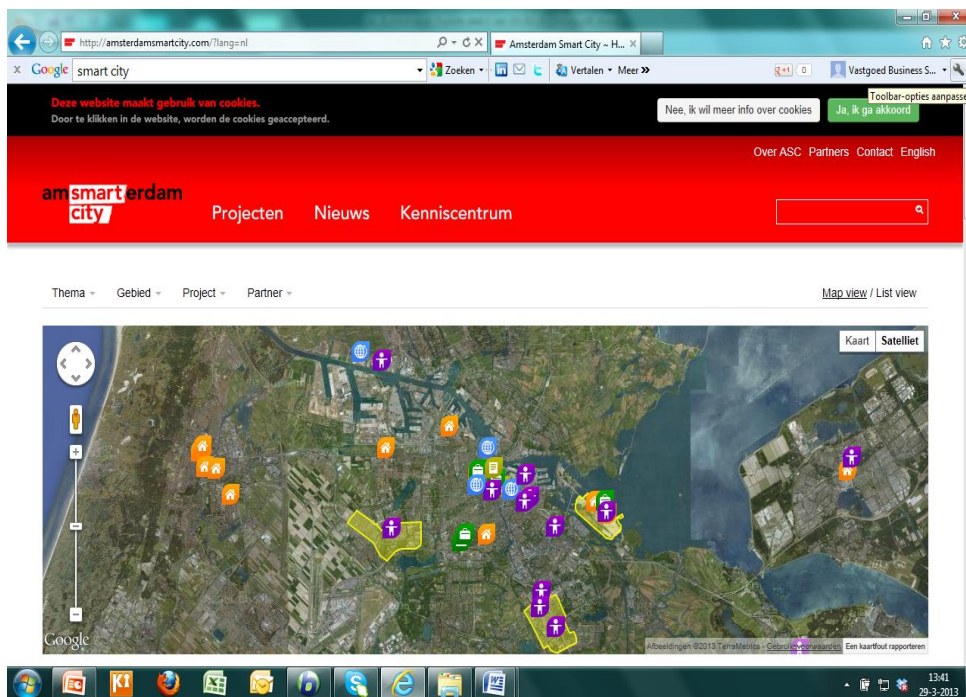
Het ontbreekt aan niets en voor het nieuwste van het nieuwste geldt: in het Singapore van Europa vinden we het allemaal. Amsterdam de stad van mensen en Rotterdam de stad van goederen. Vanaf Schiphol verplaatsen mensen zich graag naar Amsterdam om van daaruit over de 'rode loper' – de A2 – verder Nederland en Europa in te trekken. De regio Amsterdam ontwikkelt zich verder tot het economische en toeristische centrum van Nederland. Langs de A2 strekt zich tot de grens van België de kennis-as uit die beleidsmakers voor ogen hadden, Utrecht (met name food en agro), Den Bosch (PlantLab), Eindhoven (hightech), Maastricht en Rotterdam (biobased) vormen stedelijke knooppunten met bijzondere bedrijvigheid. Den Haag en Rotterdam zijn verder met elkaar verweven. Den Haag geldt bij uitstek als internationaal juridisch centrum. De Stad van de vrede en veiligheid. De rechtenfaculteit van de Leidse Universiteit en in het bijzonder alle organisaties die zich bezighouden met internationaal recht, ze zijn allemaal gehuisvest in Den Haag. Den Haag heeft zich ten doel gesteld zich te meten met een stad als Genève. Qua sfeer lukt dat

nog niet, want daarvoor is het woonaanbod nog te schraal, evenals het winkelaanbod en de recreatiemogelijkheden. Daarmee wint de Keukenhof toch weer aan belang als trekpleister. Den Haag heeft steeds meer de neiging de Keukenhof als haar uithangbord te zien, ondanks dat de bollenteelt is ingekrompen. Ook de omgeving van het Kurhaus in Scheveningen wordt aangepakt om de koninklijke allure meer tot zijn recht te laten komen.

Aan de zuidelijke rand van de stad zijn alleen nog kleinschalige tuinbouwkassen te vinden. Door nieuwe inzichten in de landbouw is de productie van groente- en siergewassen verschoven naar de stad en zijn urban en vertical farming heel normaal geworden. In Nederland wordt massaal ingezet op hightech campussen waar kennisinstututen, bedrijfsleven en overheid intensief samenwerken, hetgeen wel ten koste moet gaan van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Als overkoepelend orgaan moet de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) er blijvend voor waken dat hier voldoende middelen voor worden vrijgemaakt. Het KNAW zal zich daardoor wel steeds meer ontwikkelen tot een instituut dat het universitaire beleid bepaalt. De universiteiten zullen onder leiding van het KNAW steeds meer gaan samenwerken. De traditionele bedrijfsterreinen, gebouwd tussen de jaren '70 en 2000, zijn als concept achterhaald. Veel van deze locaties zijn verpauperd tot schimmige plekken waar het 's avonds niet langer veilig is. Hetzelfde lot valt de monotone kantorenparken ten deel. Functiescheiding is uit. Functiemenging is het leidende concept voor de stedenbouw geworden. De Nederlandse topindustrie werkt intensief samen met de technische universiteiten van Delft, Eindhoven en Enschede en lokale overheden om in een open omgeving complexere technologie met hogere toegevoegde waarde te realiseren. Research door de TU's en het bedrijfsleven is hierin de sleutel, terwijl het bedrijfsleven inspeelt op kansrijke thema's voor de komende tijd. Dat zijn al decennia lang dezelfde thema's: de groeiende energievraag, de groei van de vraag naar gezondheid en zorg, mobiliteit en de schaarste aan grondstoffen. De vraagstukken zijn dermate complex dat naast kennisverdieping gelijktijdig moet worden gewerkt aan integratie van deze kennis om tot integrale systemen te komen. Dit vraagt om een open bedrijfscultuur tussen de bedrijven onderling, die een uitwerking hebben gekregen in gemeenschappelijke campussen.

Rotterdam zal meer tijd nodig hebben om te kunnen profiteren van de overgang naar een kennisgedreven economie. De scholingsgraad in Rotterdam blijft, net als de arbeidsparticipatie, nog altijd achter. Met de overgang naar een groene economie is het haven terrein met alle olieopslag tanks een blok aan het been geworden dat zich moeilijk van de Maasvlakte laat verwijderen. Naar verwachting zal de grote omslag in de haven van Rotterdam rond 2020 worden gemaakt met de overgang van een oliegedreven economie naar een biobased economie. Rotterdam wordt een echte groene stad. Daar is vanaf de jaren 1990 hard gewerkt aan het Rotterdam Climate Initiative (RCI). Vanaf 2020 kon Rotterdam haar relatieve laagconjunctuur achter zich laten en kwam de economie in een stroomversnelling, doordat ook de scholingsachterstand was weggewerkt. De opbloei van de Rotterdamse economie, die voornamelijk verloopt langs de weg van goederen, heeft ertoe geleid dat de Technische Universiteit van Delft steeds meer richting Rotterdam overhelt. Het zou dus beter zijn om te spreken over de Technische Universiteit van de Hollandse Delta, vooral ook omdat de expertise op het gebied van het droog houden van deltagebieden toonaangevend is. Ook het beheer en onderhoud van sterk verstedelijkte gebieden en de kennis van groene industrie zijn ver ontwikkeld. De schillen van gebouwen zijn goed geïsoleerd door nieuwe gevel- en dak-elementen aan te brengen. De bouwsector heeft tijd nodig gehad om over te schakelen van denken en doen vanuit nieuwbouw naar het energiezuiniger maken van gebouwen en daarbij tevens architectonische kwaliteit toe te voegen. Anders dan Amsterdam, dat door de grote historische stad in haar

vernieuwingsdrang niet die vrijheden heeft als Rotterdam, volgt op de economische opleving een stedenbouwkundige en architectonische opleving die zich kan meten met de uitstraling van Singapore en Manhattan, New York. Amsterdam staat voor buitenlanders gelijk aan geheel Nederland en Rotterdam vertegenwoordigt het moderne stedenbouwkundige plaatje. De haven van Rotterdam leeft op als de blauwe loper van goederen van en naar Europa. Wonen, werken en tuinbouw zijn op het water in de oude havens heel gewoon geworden als uiting van onze nieuwe benadering van het water: leven met water in plaats van het voortdurend bestrijden hiervan. De oude havengebieden dienen niet langer voor de overslag van goederen, maar vormen het overgangsgebied tussen droog en nat. Voor recreatie blijkt het groene hart van de Randstad in 2020 in Zeeland te liggen, dat zich via Utrecht over de Veluwe richting het oosten en naar Noord-Nederland uitstrekt. Op autonome wijze is Nederland ingedeeld in zeven LSG's, die afhankelijk van hoe de economie en hoe mensen daarop reageren in wisselende gemeentelijke verbanden opereren, gefaciliteerd door geavanceerde ICT. Het zijn de internationaal georiënteerde steden die hier de toon zetten, te weten: (1) Amsterdam, (2) Den Haag/Rotterdam/Antwerpen, (3) Utrecht, (4) Eindhoven/Maastricht/Luik/Aken, (5) Arnhem/Nijmegen, (6) Enschede/Hengelo en (7) Leeuwarden/Groningen/Hamburg/Bremen. Bekijken de ontwikkeling van de LSG's vanuit het perspectief van de Benelux dan komen daar nog de Vlaamse ruit bestaande uit Gent/Antwerpen/Brussel/Leuven en Luxemburg bij. Elk van de LSG's heeft één of meerdere van de negen topsectoren weten te adopteren, waardoor de LSG's internationaal aantrekkelijk zijn vanwege hun specifieke topsector en ze niet langer de neiging hebben elkaar de vliegen af te vangen. Veelal wordt nu vanuit ieders deskundigheid de bal tussen de LSG's rondgespeeld om elkaar te versterken. Het idee van de LSG's komt akelig dicht bij het idee van de vorming van landsdelen zoals voorgesteld bij het aantreden van Rutte 2. De samenhang die hierdoor ontstaat versterkt de onderlinge band en zet ons land samen met België en Luxemburg in Beneluxverband in de spotlight. Door inzet van IT en CT gaat dat ook goed en hebben de steden zich ontwikkeld tot zeer slimme steden waar informatie slim wordt ingezet om een veelheid van stedelijke processen efficiënt aan te sturen zoals het regelen van verkeersstromen, energieverbruik, veiligheid en niet te vergeten het verspreiden van kennis. Dat is mogelijk omdat we onze omgeving volgegooid hebben met goedkope sensoren.

Figuur 8-4: Amsterdam smart city, bron: <http://amsterdamsmartcity.com>

Nederland als spotlight, het Singapore van Europa is – gemeten naar de metropolen elders in de wereld – klein. Er zijn maar liefst zesentwintig metropolen met meer dan tien miljoen inwoners. De 21^e eeuw is de eeuw van de verstedelijking en qua omvang doen wij in de achterhoede mee. Met de opkomst van China is de haven van Rotterdam als grootse wereldhaven minder belangrijk geworden. De Pearl Riverdelta en de Yangtzedelta maken nu eenzelfde ontwikkeling door als de haven van Rotterdam na Wereldoorlog II. Mocht het nodig zijn om op te schalen dan is opschalen binnen de Benelux de eerste optie. Het initiatief om eind 2011 een Vlaams-Nederlandse Delta op te zetten is logisch. Er wordt ingezet op het vergroenen van de chemische sector door de methaanroute te volgen, door naast in te zetten op waterveiligheid ook veel beter de positieve kanten van water te benutten op basis van de principes van Building with Nature en Aquapuncture. Een kennis- en expertisecentrum wordt opgezet dat alle kennis omtrent de Vlaams-Nederlandse Delta commercieel benut. De TGV van Amsterdam over Rotterdam heeft niet voor niets een stop in Breda, alvorens door te rijden naar Antwerpen richting Parijs.

BENELUX

Logisch Samenhangende Gemeentes (LSG's)

- Demografie
- Kwaliteit van wonen en de leefomgeving
- Cultuur en ontspanning
- Economische prestaties
- Infrastructuur
- Onderwijs en wetenschappelijke kennis
- Efficiëntie van der overheid

LSG

Economische prestaties

Onderwijs

Kennis

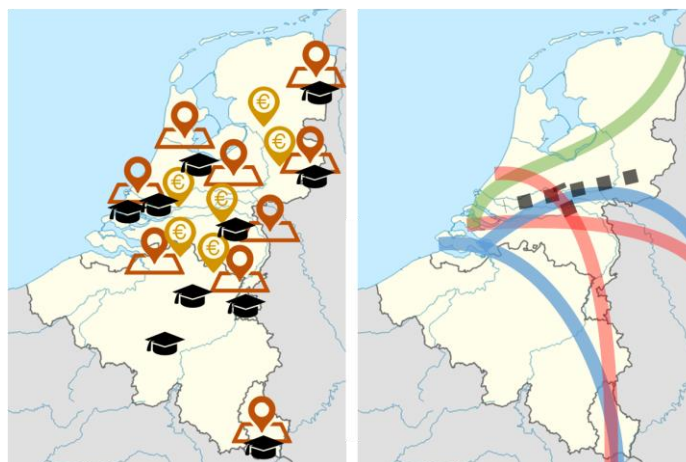
As van goederenstroom vanuit de Vlaams-Nederlandse Delta

As van maakindustrie met de TU's als bedrijfsbondgenoot en kennisontwikkeling

Recreatie

Figuur 8-5: Nederland in Beneluxverband is een spiky World vol logische samenhangende gemeentes (LSG's) gedragen door drie hoofdstromen.

Het idee van oud PSV-voorzitter van Raay uit de jaren negentig van de vorige eeuw voor de opzet van een BeNe-liga (een Belgisch-Nederlandse voetbalcompetitie), omdat de Nederlandse voetbalcompetitie zich steeds minder goed kan meten met bijvoorbeeld de Engelse en Spaanse competitie, wordt weer afgestoofd. Wie had ooit gedacht dat voetbal in een lijn te brengen is met economie en ruimtelijke inrichting en dat de toekomst er een is van Nederland dan wel de Benelux als spotlight, het Singapore van Europa?

En afhankelijk van met wie we in gesprek zijn laten we zien wie we zijn: stadsbewoner, vertegenwoordiger van onze regio of land of Europeaan. We hebben geen moeite met onze pluriforme identiteit en zijn goed in staat onze zaken op de verschillende niveaus te regelen.

A series of horizontal lines for writing, consisting of solid top and bottom lines with a dashed midline. There are 10 such sets of lines on the page.

A series of horizontal lines for writing, consisting of solid top and bottom lines with a dashed midline. The lines are evenly spaced and cover most of the page.

Is uw regio/stad/dorp een aantrekkelijke vestigingsplaats?

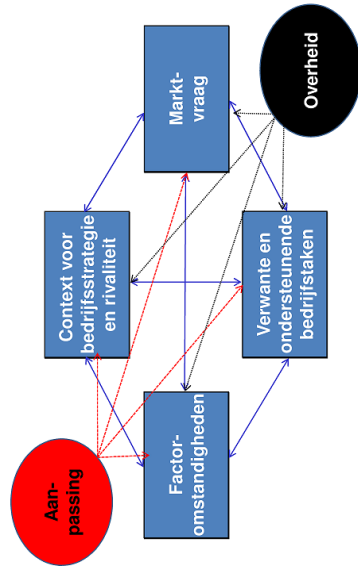
- Aantrekkelijkheid zit hem in ontwikkeling en groei van een regio/stad/dorp en dat is een kwestie van competentie en competitie:
- Competentie bevat de waarden, de facts & figures die bepalen waar een regio c.q. stad of dorp staat of kan staan.
 - Competitie is de bewust ingezette slagkracht van overheid en van commerciële partijen om die competitie – in competitie met anderen – optimaal te benutten.

Aantrekkelijkheid van de regio/stad berust op vier pijlers:

- Er moeten ondernemers zijn die op de internationale markten willen en kunnen concurreren. Exportgedreven productie is de standaard.
- Bovendien werken de bedrijven duurzaam. De regio/stad blijft op die manier schoon en leefbaar.
- Bedrijven die technologisch hoogwaardige producten en diensten maken krijgen de voorkeur om zich te vestigen. Vooral als het ondernemingen zijn die hun eigen onderzoek doen, zodat innoveren, onderzoek en productie hand in hand gaan.
- De lokale autoriteiten hebben de taak te werken aan een aantrekkelijk 'ecosysteem' om blijvend aantrekkelijk vestigingsplaats te zijn door onder andere bedrijven en universiteiten bij elkaar brengen en blijvend te bouwen aan een infrastructuur waardoor mensen elkaar makkelijk en snel kunnen ontmoeten.

De regio/stad/dorp is object van talloze verlangens en idealen.

Sinds 2007 wonen wereldwijd meer dan 50% van de mensen in de stad. Het ziet er naar uit dat de stad de komende decennia steeds meer de 'motor' van onze economie zal zijn. Je weten aan te passen is hierin een sleutelbegrip.

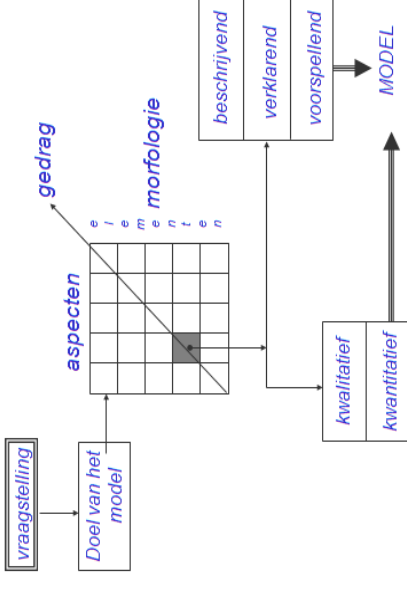

Concurrentiekracht factoren volgens (PBL)

- Bevolkingsdichtheid
- Congestie
- Rangscore universiteiten
- Bruto regionaal product per inwoner
- Concentratie financiële diensten
- Connektiviteit lucht
- Bevolkingsomvang
- Menselijk kapitaal, wetenschap en technologie
- Onderzoek en ontwikkeling publieke sector.

Economie & Ruimte onderzoekmodel:

Met behulp van het onderzoekmodel en de vijf checklisten kunt u sneller en beter inzicht krijgen op: A: wat er gebeurt in uw regio/stad/dorp, B: cultuurhistorische waarden & ruimtelijke kwaliteit van uw regio/stad/dorp, C: bedrijvigheid in uw regio/stad/dorp, D: aanwezige drijvende krachten waarmee uw regio/stad/dorp het verschil kan maken en E: hoe de fysieke ruimte betermerend kan werken op de ontwikkeling van mensen en hun organisaties in uw regio/stad/dorp.

A Onderzoekgebied duiden en lezen als de identiteit vaststellen

- A.1 Onderzoeksgebied**
A.1.1 Regio, stad en dorp of deel van een stad of dorp
- A.2 De vijf pijlers van identiteit van de regio/stad/dorp..... Uit duurzaam onderhandelen van Daniel Shapiro blz 41 en bewerkt**
A.2.1 **Overtuigingen** hebben betrekking op specifieke ideeën waarvan de samenleving in de regio/stad of dorp gelooft dat ze waar zijn.
A.2.2 **Rituelen** zijn waardevolle gebruiken en ceremoniële handelingen, zoals bevrijdingsfeesten.
A.2.3 **Loyaliteiten** hebben betrekking op de loyaliteit die gevoeld wordt tegenover een individu, groep of andere regio of stad
A.2.4 **Waarden** zijn leidende principes en overkoepelende idealen, vaak uitgedrukt in een woord zoals 'Er gaat niets boven Groningen'.
A.2.5 **Emotioneel** betekenisvolle ervaringen zijn heffige gebeurtenissen, positief of negatief, die de regio/stad deels definiëren. Denk bijvoorbeeld aan de Watersnoodramp van 1953 die Zeeland trof
- A.3 Lezen van de regio/stad/dorp..... Kevin Lynch..... delen herkennen ... in onze geest tot geheel ordenen**
A.3.1 **Routes:** Wegen, winkelstraten, kanalen, spoorlijnen waarlangs mensen zich verplaatsen
A.3.2 **Randen:** Overgangszones tussen water en de regio/stad/dorp
A.3.3 **Gebieden:** Regio/stad/dorp delen met eigen karakter
A.3.4 **Knooppunten:** Drukke strategische plekken waar mensen komen of activiteiten plaatsvinden – marktplaatsen, stations, etc.
A.3.5 **Herkenningstekens:** Authentieke coördinatiepunten, herdenkingspunten, kerken, architectuur

B Morfologie – lagenbenadering & Ruimtelijke Kwaliteit

- B.1 Morfologie – lagenbenadering:** De Nota Ruimte (2004) gaat uit van de zogenoemde 'lagenbenadering'. De lagenbenadering is belangrijk bij het opstellen en actualiseren van ruimtelijke visies, streekplannen, structuurplannen en bestemmingsplannen. De lagenbenadering deelt de ruimte op in drie lagen:

B.1.1 De eerste, meest stabiele laag is die van de ondergrond, de daarin levende organismen en het grondwatersysteem. Veranderingen in deze laag vergen vaak eeuwen.

B.1.2 De tweede laag is die van netwerken: wegen, spoorlijnen, watergangen en infrastructuur met een tijdsdynamiek van vijftienwint tot honderd jaar.

B.1.3 De derde laag is de occupatie laag (bezettingslaag), met ruimtes voor wonen, werken en recreëren. Deze laag verandert relatief snel: in perioden van tien tot veertig jaar.

Hoe langzamer de veranderingsnelheid, hoe zorgvuldiger ermee moet worden omgegaan. De carakunde behoort tot de onderlaag en verdient dus alle aandacht. Dit wordt operationeel gemaakt met de **lagenbenadering**. Er wordt dan onder andere gekeken naar ondergrond (bodem, geomorfologie, water, ecologie en cultuurhistorie), infrastructuur, en occupatie (ruimtegebruik).

Tevens wordt aangegeven welke veranderingen plaatsvinden of zullen plaatsvinden vanuit de ruimtelijke ordening. In een typering van het landschap en de stad zijn de ruimtelijke kenmerken en kwaliteiten benoemd.

B.2 Cultuurhistorische eigenschappen: Bijvoorbeeld kerken, monumenten, grafheuvels, terpen, etc.

B.3 Ruimtelijke kwaliteit: Landschappelijke kwaliteit zoals, waterlopen, beekdalen, kreekkuggen, bossen, weilanden, etc.

C

Effecten op gedrag:

Hoeverre de gebouwde omgeving mensen kan belemmeren in het vermeeren van vermogens

C.1 De indirecte invloed van de fysieke omgeving op de mens
De belangrijkste processen en factoren waarlangs de fysieke omgeving de gezondheid en het welzijn kan beïnvloeden zijn globaal genomen de volgende:

- Stress
- Evaren controle of invloed op de omgeving
- Sociale interactie
- Privacy
- Territorium
- Negatieve emoties (crowding/drukbeleving, agressie angst) die de fysieke omgeving kan oproepen
- Gezondheidsbevorderend gedrag
- Restauratieve effecten (ontspanning, rustgevende effecten van o.a. natuur)

C.1.1 Stress

Stress heeft korte en lange-termijn gevolgen op fysiologische processen (het immuunsysteem en daarmee de natuurlijke afweer/weerstand, de hartfrequentie e.d.), affect (gevoel en emoties) en welzijn, cognitieve vermogens en prestaties en zelfs sociaal gedrag en agressie. Het is van groot belang stressgevoelende factoren uit de fysieke omgeving te elimineren en stressverhelpende factoren te bevorderen.

C.1.2 Evaren controle

Het is van groot belang mensen controle over hun situatie te geven door hun beslissingsbevoegdheid, keuzemogelijkheden en/of informatie te geven. Individuen die controle over hun situatie ervaren, zijn meer bestand ten dagelijkse beslommeringen. Gebrek aan ervaren controle wordt ook geassocieerd met depressie, passiviteit, hoge bloeddruk en verlaagde afweer.

C.1.3 Privacy

Privacy blijkt van belang voor een positieve beleving voor de ruimte. Een gebrek aan privacy leidt tot een slechtere gezondheid en het kan ook de sociale interactie beïnvloeden. Als mensen de

mogelijkheid hebben om zich terug te trekken, zullen ze zich sociaal gedragen.

C.1.4 Territorium:

Een eigen territorium, een eigen gebied of ruimte waar men de 'beheersing of controle' over heeft, bevordert voorspelbaarheid en stabiliteit; het geeft een gevoel van veiligheid en biedt bescherming tegen stressors in de omgeving. Ook het organiseren van sociale interacties en het uitdrukken van lemans identiteit (door middel van personalisatie) spelen een rol.

C.1.5 Negatieve emoties (crowding)

Crowding refereert aan de negatieve gevolgen van een te hoge sociale of ruimtelijke dichtheid, zoals 'arousal' (opwinding, onrust) overtoed, verlies van controle, stress en agressie. Een te hoge dichtheid kan ook essentiële sociale netwerken verstoren, doordat mensen zich gaan terugtrekken of bijvoorbeeld geen persoonlijke informatie meer.

C.1.6 Restoratieve effecten

Natuurlijke omgevingen worden als rustgevender ervaren dan niet-natuurlijke omgevingen, en leiden bovendien tot sneller en meer compleet herstel van stress. Het heeft geen fysiek contact met de natuur te zijn, ook het kijken van afbeelding van of zelfs het denken aan natuur, kan mensen rust geven

C.1.7 Sociale interactie

Mensen hebben behoefte aan verschillende vormen van sociale interactie. Het gaat ook om het kunnen reguleren van de interacties. Er zijn sterke aanwijzingen dat sociale interactie wordt bevorderd door specifieke ruimten hiervoor te creëren. Vastde creëert keuzemogelijkheden en biedt mogelijkheid voor verschillende soorten sociale interactie.

D. Sociale Economische Dynamiek:

Bedrijvigheid van regio/stad/dorp **Kijken naar prestaties****Kwantitatief en kwalitatief (Urban Audit, Anholt City Brand Index, Elsevier gemeente lijst Monocle, Lonely Planet, etc. In de onderstaande checklist staan de meest relevante aspecten genoemd die van belang zijn om de mate van bedrijvigheid te meten.**

D.1 Marktraag

D.1.1 Demografie:

a Opbouw van de bevolking naar leeftijd, verhouding man en vrouw, nationaliteit en samenstelling van huishoudens

D.1.2 Kwaliteit van wonen en de leefomgeving

- p Kwaliteit van woningen
- q Criminaliteit
- r Inkomens
- 1. Inkomensverdeling/ gelijkheid
- II. Armoede
- s Milieu

- I. Luchtkwaliteit
- II. Geluidshinder
- III. Afvalverwerking
- IV. Energieconsumptie
- t Klimaat
- u Demografie

D.1.3 Cultuur en ontspanning

- v Sport
- w Musea
- x Theater

D.2 Context voor bedrijfsstrategie en rivoliteit

D.2.1 Economische prestaties

- f Binnenlandse economie
- 1. Omvang
- II. Groei
- III. Welvaart
- g Internationale handel
- h Internationale investeringen
- i Werkgelegenheid
- j Rijsoortwikkeling

D.2.2 Efficiëntie van het bedrijfsleven

- k Productiviteit
- l Arbeidsmarkt
- 1. Omvang
- II. Kwaliteit arbeidspotentieel
- m Bankwezen en vermogensmarkten
- n Kwaliteit van het management
- o Ondernemersgeest en cultuur
- D.3 Verwante en ondersteunende bedrijfstakken**
- D.4 Factoromstandigheden**
- D.4.1 Infrastructuur:**
 - a Fysieke infrastructuur (wegen, vliegvelden, enz.)
 - b Technologische infrastructuur
 - c Onderwijs en wetenschappelijke kennis
 - d Gezondheid
 - e Hotels
- D.4.2 Efficiëntie van de overheid:**
 - y Begrotingsbeleid en houdbaarheid van de staatsschuld
 - z Rol en prestaties centrale bank
 - aa Centralisatie versus deregulering
 - ab Effectiviteit van de wetgeving

Van bovenstaande punten moeten worden beoordeeld of ze buurt/wijk gericht zijn, stedelijk, landelijk, dan wel internationaal. Een onderneming moet bepalen of de kwaliteit van een locatie daarmee voldoet aan de eisen die zij daaraan stellen en aan de ambities die zij voor de komende jaren hebben. Tevens kan aan de hand van een beoordeling bekeken worden op welke punten sommige locaties nog verbeterd dienen te worden om te kunnen voldoen aan de ambities die men voor een bepaalde regio/stad/dorp of locatie heeft.

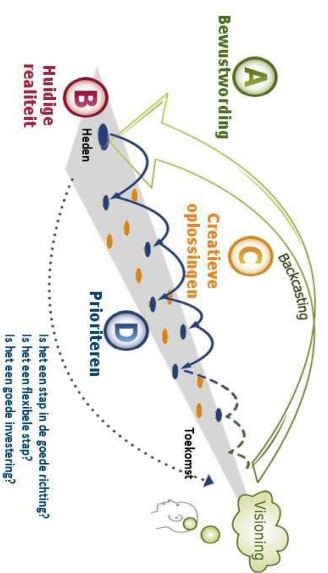
Platform Economie & Ruimte

Het Platform 'Economie & Ruimte' (E&R) is een ontmoetingsplek voor belangrijke vertegenwoordigers en beslissingsbevoegden uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden. Het platform richt zich op profielen die een sterk belang hebben bij een aantrekkelijke en duurzame inrichting van de leefomgeving. Zie voor informatie www.economie-ruimte.nl Voor vragen en/of opmerkingen kunt u ons bereiken via ons algemeen telefoonnummer **088-0910091** of mailen naar info@economie-ruimte.nl. Meer weten, zie de opleiding **"Smart Cities, Smart Citizens, De Levende Stad"**.

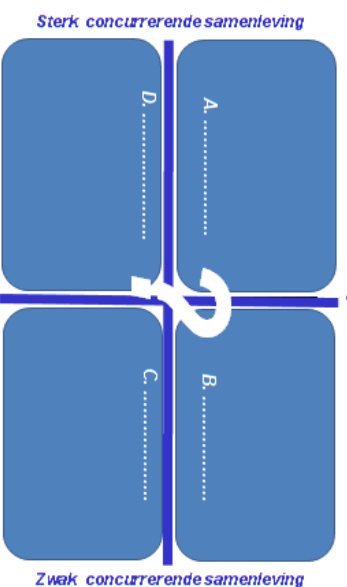
ECONOMIE&RUIMTE
de logica van de plek

Als een economie in transitie is, is het meer dan noodzaak beter te kijken naar wat mensen doen, hun economie, wijze van besturen en hoe men bezig is met de ruimtelijke inrichting.

Hoe staat het met uw regio/stad/ dorp en welke mogelijkheden dienen zich aan? Dan gaat het over (A) bewustwording, (B) huidige realiteit, bedenken van creatieve oplossingen (C) en dies tegelijk aanpakken gaat niet, dus prioriteiten stellen (D). Ambitie in twee stappen (Bron: Natural Step, Bernd Amrodd)

Toekomstverkenning in vier scenario's
Wat zijn reële scenario's als het gaat over de toekomst van uw regio/stad of dorp? Het begint met goed kijken wat er is

Economie & Ruimte onderzoeksmodel om zicht op de regio/stad/dorp beter te zien, te voelen, te begrijpen, doorhebben en te beschrijven.

Wilt u meer informatie over onze school of cursussen bel dan
088-0910000 of stuur een e-mail naar info@vastgoedbs.nl

**VASTGOED
BUSINESS
SCHOOL**

Vastgoed Business School

Beukenlaan 129 • 5616 VD Eindhoven • 088 – 091 00 00

www.vastgoedbs.nl

ISBN: 978-94-92845-00-9